

II/3 Koncovky a zakončení, druhotná kmenotvorba

V našem výkladu je formální paradigma vázáno na individuální lexikální jednotku. Obecně se proto formální paradigmatickou snažíme uchopit pomocí morfových souborů, jejichž členy lze pospojovat do konkrétních paradigmatických tvarů. Celkový přehled oněch souborů spolu s pravidly konkatenace jim příslušících morfů jsme podali v předchozí kapitole. V této se podrobně zaměříme na soubory koncovek, zakončení a prostředků druhotné kmenotvorby, jež se coby nositelé gramatické proměny pojí s jednotlivými lemmatickými kmeny, nositeli lexikální stálosti. Kmenotvorbu lemmatickou, prvotní, vyložíme v kapitole následující.

Formální paradigmatická litevského slovesa je složitá hlavně proto, že musíme vytvořit kompromis mezi dvěma odlišnými motivacemi definičních oborů pro slovesné lexikální jednotky, mezi kategoriálním paradigmatickým, opírajícím se výlučně o komutační možnosti v pevné síti syntagmatických vztahů, a mezi morfologickou derivační blízkostí, propojenou s lexikálně-gramatickými podokruhy. Zásady kompromisního řešení jsme přijali již v 1. kapitole. Spočívají v tom, že hlavní morfématické kategorie stanovujeme pro každý slovesný podokruh zvlášť (1.4.8) a že uvnitř relevantních podokruhů – jde o VF a P1 – se odděleně zavádějí i morfématické kategorie vedlejší (1.1.7). Z podstaty morfosyntaktického vymezení slovesa vyplývá, že důležitější než schopnost kongruence s vybraným doplněním je pro predikát jeho schopnost morfologicky vyjádřit, že už sám bez dalších doplnění tvoří větu: věta je větou právě aktem predikace (I/2.5.2). Litevské sloveso k tomu účelu disponuje zvláštním tvarem, predikativem (PRAED), který je v našem pojetí všem vedlejším morfématickým kategoriím nadřazen jako případ absolutně nepříznačový vůči případům o různé míře příznačivosti. Pokud tedy v dalším výkladu budeme tvrdit, že mluvnická neosoba je nepříznačová vůči mluvnickým osobám (pro VF), či že PL.MASC je nejméně příznačová kombinace ze všech propojení čísla a rodu (pro P1), jde vždy o nepříznačivost relativní, stanovovanou ze strany prostředků kongruence, tedy prostředků oproti PRAED příznačivých.

Nejprve předvedeme obecnou strukturu koncovek VF (3.1), a jak lze jimi popsat IND_PRAES a IND.PRAET spolu s celým derivačním okruhem příslušných kmenů, jenž obsahuje též predikativy a participia (3.2), potom kmen infinitivní (3.3) a nakonec specifické podokruhy, jež z něho vycházejí (3.4–8).

3.1 Exponenty a formanty koncovek. Konjugační schémata

Řekneme-li «sloveso», máme v tomto oddíle vždy na mysli uerbum finitum.

3.1.1 Koncovka litevského slovesa může obsahovat až dva segmenty: EXPONENT morfosyntaktických kategorií osoby a čísla a FORMANT konjugačně-paradigmatického zařazení. Přehled exponentů podává následující tabulka.

Exponenty	singulár	plurál	duál
1. osoba	(-u ↔ -uo-) ^b	(-me ↔ -mė-) ^b	(-va ↔ -vo-) ^b
2. osoba	(-i ↔ -ie-) ^b	(-te ↔ -tė-) ^b	(-ta ↔ -to-) ^b
neosoba	∅		

POZNÁMKY:

- Struktúra tabulky exponentů je maximalistická. V kategorii čísla proto vedle sémat singuláru (SG) a plurálu (PL) vždy uvádíme i séma duálu (DU). Duálu se v moderním jazyce sice neužívá (nahrazuje se plurálem), leč séma DU je systémové v tom smyslu, že duálové tvary lze pravidelně odvodit pro každou lexikální jednotku. Pro panchronní popis litevštiny je duál nepostradatelný. Jeho okrajové postavení vyjadřujeme menším typem písma.
- Mluvnická neosoba, která je vůči oběma osobám nepříznačová, nemá žádný exponent, což je vyjádřeno nulovým morfem \emptyset .
- Každý exponent se vyskytuje ve dvou alomorfech, nepříznačovém krátkém a příznačovém zdloženém. Zdložené vystupují před příklonkami (proto je u nich naznačena i vazba vpravo, zatímco základní podoby mají pouze vazbu vlevo), v moderním jazyce jedině před zvratným morfem $s(i)$.
- Plurálové exponenty *-me*, *-te* podléhají tronkaci: ztrácejí svou slabikotvornou samohlásku a stávají se finálami předchozí slabiky o podobě *-m*, *-t*. Takto redukované morfy litevština nejen běžně říká, ale též běžně píše. Zdložené alomorfy se neredukují.
- Morfy morfosyntaktických exponentů jsou úplně vymezeny teprve spojením fonématických řetězců s prosodickými rysy. Značka *b* vyjadřuje, že morf coby slabika má schopnost na sebe přetahovat přízvuk ze slabiky bezprostředně předcházející. Vztahuje se na krátký i zdložený alomorf, a proto je vytknuta za závorku. Jelikož jde o schopnost morfu coby slabiky, dodejme, že v důsledku slabičné tronkace morfy *-m*, *-t* rys *b* ztrácejí.
- Intonaci exponentů slabičně dlouhých vyložíme později (3.1.6).
- Pro vyčerpávající panchronní popis litevského systému je třeba ještě dodat tabulku zvláštních exponentů athematické konjugace. Provedeme později (3.1.5).

3.1.2 Před exponentem morfosyntaktické kongruence, který může být i nulový, stojí formant konjugačně-paradigmatického zařazení. I ten v jistých případech může chybět. Zatímco nulový exponent je záležitostí morfového inventáře (neosoba neschopná kongruence nenese žádný kongruenční morf), je vypuštění formantu spíše výrazem jisté slabičné zásady (formant se však může projevit neslabičně). Radikální nepřítomnost konjugačně-paradigmatického formantu doložíme pouze v historické athematické konjugaci (3.1.5). Formanty jsou dvojího druhu

slabičně krátké	$\check{V} = -a-, -\dot{a}-, -i-$
slabičně dlouhé	$\bar{V} = -o-, -\acute{e}-$

a ve spojení s exponenty dávají obecná schémata slovesných koncovek, jež otiskujeme na následující straně. Intonaci dlouhých slabik, jež přitom vznikají, popíšeme až v části 3.1.6.

POZNÁMKY

- Konjugační formant tvoří sám o sobě koncovku neosoby. Na rozdíl od exponentů nemá prosodickou charakteristiku *b*, sc. nepřetahuje na sebe přízvuk z předchozí slabiky. Vzhledem k tomu, že slovesný kmen svůj přízvuk koncovce nikdy nenabízí, je formant-koncovka vždy bez přízvuku.
- Konjugační formant vystupuje ve své nezměněné podobě před exponenty PL i DU. Spojením obou segmentů vznikají dvojslabičné koncovky. Samy exponenty sice mají rys *b*, ale protože předchozí slabika, tvořená segmentem formantovým, sama nikdy přízvuk nenese,

zůstávají koncovky PL i DU jako celek vždy bez přízvuku. Rys *b* zde vůbec nevyznačujeme, protože se ve spojení s formantem nemůže uplatnit.

- Konjugační formanty se s exponenty SG pojí jen do té míry, aby výsledná koncovka zůstala jednoslabičná. Dlouhý formant se před exponentem krátí ($\bar{V} > \check{V}$) a vytváří s ním dvojhlásku. Jde o morfologickou proměnu nositele slabičné délky. Ta zůstává uchována a signalizuje příslušnost singulárových tvarů ke schématu *s* – vokalicky i slabičně – dlouhým formantem. Krátký formant mizí a koncovka sestává pouze z exponentu. I toto je případ morfologického uchování slabičné délky: protože fúzí dvou samohlásek nemůže vzniknout krátká slabika, potřebná k tomu, aby se signalizovala příslušnost koncovky ke schématu o krátkém formantu, vokalický formant, byť je jeho přítomnost morfologicky motivována, se s exponentem nepojí, může jej však poznamenat neslabičně. Dvojhláskové koncovky SG, vzešlé z dlouhého formantu, už k sobě nemají zdloužené alomorfy, jednohláskové koncovky SG, vzešlé z formantu krátkého, k sobě zdloužené alomorfy mají.

- Protože koncovky SG jsou jednoslabičné, uplatňují v nich exponenty *-u* a *-i* svou prosodickou charakteristiku *b*, a to i v případech dvojhláskových.

- Vokalické formanty se dělí na nepalatalizující (*-a-*, *-o-*) a palatalizující (*-ja-*, *-i-*, *-ě-*). Ve schématech o palatalizujícím formantu palatalizují jak koncovku neosoby, tak koncovky PL a DU. I samotný exponent 2.SG má schopnost palatalizovat. Je-li konjugační formant vokalicky krátký, pak se jeho schopnost palatalizace přenáší též na koncovku 1.SG, a to tak, že před exponent *-u* předstoupí palatalizační prvek /*j̣*/. Koncovka nabude podoby /-*j̣u*^b/, ve zdlouženém alomorfu /-*j̣uo*^b/. To je právě ten neslabičný projev konjugačního formantu zmíněný výše. Ve schématech o slabičně dlouhém formantu jsou vůbec všechny koncovky buď nepalatalizující (*-o-*), nebo palatalizující (*-ě-*).

- Dlouhé vokalické formanty se v koncovkách SG krátí podle schématu /*o*/ > /*a*/, /*è*/ > /*e*/. Pro *-o-* tak vycházejí koncovky /-*au*^b/, /-*ai*^b/, pro *-ě-* koncovka 2.SG /-*ei*^b/ a koncovka 1.SG /-*j̣au*^b/, v níž se projevuje to, že litevština nemá dvojhlásku *eu* (I/3.2, 3.3.2); vlastnost palatalizace je v /-*j̣au*/ uchována, ba posílena, cf. /'mat_B-&-*au*^b/ > [ma'tau] :: [ma'č̣'au] < /'mat_B-&-*j̣au*^b/ 'vidím' (PRAES :: PRAET).

Schéma \check{V}	singulár	plurál	duál
1. osoba	(-u ↔ -uo-) ^b	- \check{V} -me ↔ - \check{V} -mè-	- \check{V} -va ↔ - \check{V} -vo-
2. osoba	(-i ↔ -ie-) ^b	- \check{V} -te ↔ - \check{V} -tè-	- \check{V} -ta ↔ - \check{V} -to-
neosoba	- \check{V}		

Schéma \bar{V}	singulár	plurál	duál
1. osoba	- \bar{V} u ^b	- \bar{V} -me ↔ - \bar{V} -mè-	- \bar{V} -va ↔ - \bar{V} -vo-
2. osoba	- \bar{V} i ^b	- \bar{V} -te ↔ - \bar{V} -tè-	- \bar{V} -ta ↔ - \bar{V} -to-
neosoba	- \bar{V}		

3.1.3 Následující tabulky rozepisují abstraktní schémata \check{V} a \check{V} do konkrétních podob. Podávají tak přehled všech produktivních sad slovesných koncovek. Jimi lze popsat veškerá formální paradigmata IND.PRAES a IND.PRAET.

Schéma -a-	singulár	plurál	duál
1. osoba	(-u ↔ -uo-) ^b	-a-me ↔ -a-mè-	-a-va ↔ -a-vo-
2. osoba	(-i ↔ -ie-) ^b	-a-te ↔ -a-tè-	-a-ta ↔ -a-to-
neosoba	-a		

Schéma -ĭa-	singulár	plurál	duál
1. osoba	(-ĭu ↔ -ĭuo-) ^b	-ĭa-me ↔ -ĭa-mè-	-ĭa-va ↔ -ĭa-vo-
2. osoba	(-i ↔ -ie-) ^b	-ĭa-te ↔ -ĭa-tè-	-ĭa-ta ↔ -ĭa-to-
neosoba	-ĭa		

Schéma -i-	singulár	plurál	duál
1. osoba	(-ĭu ↔ -ĭuo-) ^b	-i-me ↔ -i-mè-	-i-va ↔ -i-vo-
2. osoba	(-i ↔ -ie-) ^b	-i-te ↔ -i-tè-	-i-ta ↔ -i-to-
neosoba	-i		

Schéma -o-	singulár	plurál	duál
1. osoba	-au ^b	-o-me ↔ -o-mè-	-o-va ↔ -o-vo-
2. osoba	-ai ^b	-o-te ↔ -o-tè-	-o-ta ↔ -o-to-
neosoba	-o		

Schéma -è-	singulár	plurál	duál
1. osoba	-ĭau ^b	-è-me ↔ -è-mè-	-è-va ↔ -è-vo-
2. osoba	-ei ^b	-è-te ↔ -è-tè-	-è-ta ↔ -è-to-
neosoba	-è		

POZNÁMKY

- Koncovka 2.SG má stejnou podobu ve všech schématech o krátkém slabičném formantu (-i// -ie ⇒ -a-, -ĭa-, -i-). Koncovka 1.SG je při krátkém slabičném formantu jednoznačná

pouze v případě nepalatalizujícím (-u//uo ⇒ -a-), kdežto palatalizována připouští dvojí zařazení (-iu//iu ⇒ -ia-, -i-). Ostatní koncovky patří jednoznačně do pouze jediného konjugačního schématu.

- Koncovky 2.SG -i a NON-PERS -i schématu -i- vypadají shodně, leč liší se svými prosodickými charakteristikami: 2.SG na sebe dokáže přetáhnout přízvuk, NON-PERS nikoliv, cf. /'tur_B-&-i^b/ > /tu'ri/ :: /'turi/ < /'tur_B-&-i/ 'má, musí'. To ovšem neznamená, že v individuálních formálních paradigmatech vycházejících ze schématu -i- je homonymie vyloučena. Dochází k ní tehdy, když slovesný kmen aktivitě koncovky nepodlehne (ve smyslu 2.4.2 má charakteristiku A, nikoliv B), cf. /'nór_A-&-i^b/ > /'nóri/ ≅ /'nóri/ < /'nór_A-&-i/ 'chce'.

ZÁVĚR. V předvedených konjugačních schématech se nevyskytuje homonymie. Nejednoznačnost ve schématickém zařazení, o níž jsme mluvili v prvním bodě poznámek, na homonymii nevede, protože vždy jde o koncovku téže sématické interpretace (2.SG nebo 1.SG). Fonématická shoda nestačí ke ztotožnění koncovek 2.SG a NON-PERS schématu -i-, protože, jak jsme předvedli ve druhém bodě poznámek, ony koncovky se liší prosodickými charakteristikami.

3.1.4 Za koncovku se může připojit reflexivní morf -si. Jeho výskyt si vynutí uplatnění zdloženého alomorfu. Samotný zvrtný morf podléhá troncaci /-si/ > /-s/. Vedle aktuální troncace však musíme uznat i existenci neslabičného alomorfu /-s/. Neslabičný alomorf se povinně připíná ke koncovkám dvojslabičným (PL, DU), slabičný alomorf ke koncovkám jednoslabičným (SG, NON-PERS). Tato distribuce zajišťuje, že výsledný morfový komplex nemá nikdy víc než dvě slabiky.

Koncovky s reflexivním morfem nemusíme předvádět pro všechna schémata, dostatečnou představu dávají následující dvě, jedno s krátkým a jedno s dlouhým vokalickým formantem; ostatní jsou plně analogická. Volím navíc schéma palatalizující a nepalatalizující, aby bylo vidět, že tento rozdíl s volbou zdložených alomorfů nesouvisí.

Schéma -i- s(i)	singulár	plurál	duál
1. osoba	-iuo-si ^b	-i-mě-s	-i-vo-s
2. osoba	-ie-si ^b	-i-tě-s	-i-to-s
neosoba	-i-si		

Schéma -o- s(i)	singulár	plurál	duál
1. osoba	-au-si ^b	-o-mě-s	-o-vo-s
2. osoba	-ai-si ^b	-o-tě-s	-o-to-s
neosoba	-o-si		

POZNÁMKY

- Rozdíl mezi koncovkami 2.SG -i a NON-PERS -i schématu -i- vynikne před reflexivním morfem ještě víc. Spočívá totiž nejen v prosodických charakteristikách, cf. /'tik_B-&-i^b/ >

/ti'ki/ :: /'tiki/ < /'tik_B-&-i/ 'věří', ale též v nahraditelnosti zdloženým alomorfem, cf. /'tik_B-&-i^b-&-si/ > /ti'k_B-ie^b-&-si/ > /ti'kiesi/ :: /'tikisi/ < /'tik_B-&-i-&-si/ 'doufá'.

- Tronkace je samostatný morfonologický proces, k němuž dochází až poté, co skončí proces konkatence, cf. /'tik_B-&-iu^b-&-si/ > /ti'k_B-iuo^b-&-si/ > /ti'kjuosi/ > /ti'kjuos/ 'doufám', /'ród_A-&-o-&-si/ > /'ródosi/ > /'ródos/ 'zdá se'. Není tedy možné, aby morf -s přistoupil k plurálovým koncovkám již tronkovaným: existuje *tikime* i *tikim* 'věříme', ale jen *tikimės* 'doufáme', je *tikite* i *tikit* 'věříte', ale jen *tikitės* 'doufáte'.

- Pro výklad jevu tronkace je zásadní, že obě varianty, úplná i tronkovaná, v úsu koexistují. Se samostatným alomorfem -s musíme při popisu systému pracovat právě proto, že plurálové ani duálové koncovky se segmentem -si se vůbec nevyskytují; je pouze *tikimės* 'doufáme', *ródotos* 'vy dva vypadáte (nějak)'.

- K intonaci dlouhých koncovkových slabik se vyjádříme souhrnně v oddíle 3.1.6.

3.1.5 Schémata předvedenými v 3.1.3 spolu s alomorfickými variantami vyloženými v 3.1.4 popíšeme celý inventář IND.PRAES a IND.PRAET moderní spisovné litevštiny. Pro panchronní popis, který by logikou svého výkladu chtěl obejmout celý systém doloženého litevského jazyka, což představuje rozpětí téměř pěti set let, potřebujeme ještě schéma athematické konjugace. Označením «schéma 0» dáváme najevo, že koncovky postrádají vokalický formant a sestávají pouze z exponentů. Athematická konjugace se uplatňuje jedině v IND.PRAES.

Schéma 0	singulár	plurál	duál
1. osoba	(-mi ↔ -mie-) ^b	(-me ↔ -mė-) ^b	(-va ↔ -vo-) ^b
2. osoba	(-si ↔ -sie-) ^b	(-te ↔ -tė-) ^b	(-ta ↔ -to-) ^b
neosoba	-ti		

POZNÁMKY

- Exponenty PL a DU známe z předchozích tabulek, exponenty SG jsou zvláštní a nemají nikde jinde v systému litevského jazyka obdoby. Stejně tak bez obdoby je vyjadřování NON-PERS samostatným morfem.

- Koncovka neosoby podléhá tronkaci, cf. /'liek_B-&-ti/ > /'liekti/ > /'liekt/ 'zůstává'; v historických textech tronkovaný tvar výrazně převažuje, ba u řady lexikálních jednotek je jediný doložený.

- Všechny koncovky začínají souhláskou a při napojování na souhláskovou finálu kmene dochází ke zjednodušování, cf. /'gied_A-&-mi^b/ > /'giedmi/ > /'giemi/ 'zpívám' (obě varianty jsou textově doloženy), a k disimilaci, cf. /'raud_A-&-ti/ > /'rausti/ 'naříká'.¹

- Všechny morfy mluvnických osob disponují zdloženými alomorfy, jež se uplatňují tehdy, když za koncovkou v jediném fonotaktickém slově následuje ještě další morf, příklonka. Morf neosoby tuto vlastnost nemá. V historických textech se zdložené alomorfy vyskytují nejen před reflexivním morfem *si*, ale i před jinými, povětšinou před částicemi větého

¹ Disimilační -s- v mnoha případech zbytnělo a stalo se součástí koncovek 2.PL a 2.DU. Daniel Klein ve své Gramatice (1653: 121) uvádí athematické časování slovesa *eimi* 'jdu' s tvary *eiste*, *eista*, jež nelze vyložit jinak než konkatenační kmene *ei-* a koncovek *-ste*, *-sta* (místo *-te*, *ta*).

postoje, cf. /'es_B-&-si^b/ > /e'si/ vs. /e'siegu/ < /'es_B-&-sie^b-gu/ < /'es_B-&-si^b-&-gu/ (oba tvary – *esi* 'jsi' i *esiegu* 'zdaž jsi?' – dokládá Daukšova *Postilla* 1599).

• Všechny morfy mluvnických osob se vyznačují prosodickým rysem ^b, tedy schopností přetahovat na sebe přízvuk z předchozí slabiky. Morf neosoby tuto vlastnost nemá.

HISTORICKÁ EXISTENCE. Schéma 0 je konstrukt. Lze jím dobře vysvětlit slovesné tvary doložené ve starých textech. Pro málokteré lexikální jednotky však můžeme doložit úplné formální paradigma. Jisté je sloveso 'je' s kmenem *es-*, cf. *esmì, esì, esmè, estè, esvà, està, èsti*. Daniel Klein (1653: 116–128) uvádí navíc úplná paradigmata *dúosti* 'dává' a *eiti* 'jde', obě však vykazují nepravidelnosti.² Theophil Schultz (1673: 53–59) předvádí koncovkové schéma shodné s naším, ne však úplná paradigmata. Celkový přehled doložených slovesných tvarů podává Kazlauskas (1966: 304–316).³

MODERNÍ SPISOVNÝ JAZYK využívá jen několika individuálních tvarů. Jde o neosobu *ēs-ti* 'je, jsou' a o defektní slovesa *niěž-ti* 'svědí' (IND.PRAET *niěž-ě-j-o*, INF *niěž-ě-ti*) a *peřš-ti* 'pálí' (IND.PRAET *peřš-ě-j-o*, INF *peřš-ě-ti*), z nichž druhé dává přednost alomorfu *peřš-i*.

Postavení tvaru *ēsti* osvětlíme za chvíli. Defektnost sloves *niěž-ti* a *peřš-ti* spočívá v tom, že se vyskytují pouze v neosobě (od infinitivu se přitom liší fonématickou i prosodématickou stavbou kmene). Původně jde o slovesa bez agentu s rekcí dativně-akuzativní (D: kdo pocit'uje; A: kde pocit'uje), cf. *jám* (D) *niěžti délnus* (A) 'svrbí ho dlaně' (chce se do něčeho – případně do někoho – pustit), *mán* (D) *peřšti gérkle* (A) 'pálí mě v krku', což je společné širší sémantické rodině tělesné bolesti, cf. *nuō alaūs gálvq* (A) *skauš* (VF) 'z pití rozbolela hlava'. Nyní dochází k syntakticko-sémantickému přehodnocení na rekcii dativně-nominativní (D: kdo pocit'uje; N: co ten pocit způsobuje), cf. *jám* (D) *niěžti delnaī* (N) 'svrbí ho dlaně', *mán* (D) *galvā* (N) *skauđo* (VF) 'rozbolela mě hlava'.

3.1.6 Náš výkladový aparát se od tradičních liší mimo jiné tím, že pokládá intonaci za vlastnost dlouhé slabiky nezávislou na přízvuku (I/3.2). Vystává z toho povinnost každý morf, jenž vytváří dlouhou slabiku, intonačně upřesnit. Pro deklinaci to v příští knize provedeme najednou (III/2.4), pro konjugaci tak budeme činit po částech. Zde se omezíme na koncovky podle schémat *Ů*, *Ů* a schématu 0, jež nahrazuje tabulku morfosyntaktických exponentů.

Schéma 0	singulár	plurál	duál
1. osoba	(mi ↔ mie ^{/ː/}) ^b	(me ↔ mé ^{/ː/}) ^b	(va ↔ vo ^{/ː/}) ^b
2. osoba	(si ↔ sie ^{/ː/}) ^b	(te ↔ té ^{/ː/}) ^b	(ta ↔ to ^{/ː/}) ^b
neosoba	ti		

² Pro *eiti* jsou to zbytnělé koncovky *-ste, -sta* zmíněné v předchozí poznámce, *dúosti* obsahuje athematické i thematické tvary a jeho kmen kolísá mezi *duo-* a *duo-d-*.

³ Na neúplnost athematických paradigmat důvodně poukazuje Alfred Senn (1966: §548), upozorňuje, že mnohé z «ukázkových» tvarů, jež uvádějí slovníky a historicko-srovnávací mluvnic, v autentických litevských textech vůbec doloženy nejsou.

Schéma \check{V}	singulár	plurál	duál
1. osoba	(u \leftrightarrow uo [´]) ^b	$\check{V} me \leftrightarrow \check{V} m\acute{e}'\acute{z}'$	$\check{V} va \leftrightarrow \check{V} vo'\acute{z}'$
2. osoba	(i \leftrightarrow ie [´]) ^b	$\check{V} te \leftrightarrow \check{V} t\acute{e}'\acute{z}'$	$\check{V} ta \leftrightarrow \check{V} to'\acute{z}'$
neosoba	\check{V}		

Schéma \check{V}	singulár	plurál	duál
1. osoba	$\check{V}u\tilde{\ }^b$	$\check{V}'\acute{z}' me \leftrightarrow \check{V}'\acute{z}' m\acute{e}'\acute{z}'$	$\check{V}'\acute{z}' va \leftrightarrow \check{V}'\acute{z}' vo'\acute{z}'$
2. osoba	$\check{V}i\tilde{\ }^b$	$\check{V}'\acute{z}' te \leftrightarrow \check{V}'\acute{z}' t\acute{e}'\acute{z}'$	$\check{V}'\acute{z}' ta \leftrightarrow \check{V}'\acute{z}' to'\acute{z}'$
neosoba	$\check{V}'\acute{z}'$		

POPIS. Vodorovná čára - vyjadřuje dlouhou slabiku, ´ upřesňuje intonaci akútovou, $\tilde{\ }$ cirkumflexovou. Dvojitá šipka \leftrightarrow zaznamenává vztah kontextových alomorfů, svislice | vyznačuje slabičnou hranici, prosodická charakteristika ^b vytknutá za závorku se vztahuje k oběma alomorfům. Napojovací vazby u morfů zde už nevyznačujeme, abychom přespříliš neztěžovali čitelnost zápisu.

VÝKLAD. Přestože intonaci zavádíme nezávisle na přízvuku, naše schopnost intonaci ověřit na přízvuku závisí. Přímo můžeme intonační průběh stanovit pouze u těch koncovek, jež přízvuk přijímají, tedy u koncovek SG schémat \check{V} a \check{V} , cf. *juokiúosi*, *juokiesi* 'směje se' (v příslušných osobách), *šypsai*, *šypsai* 'usmívá se'. Vzhledem k totožnosti morfu pak tuto intonaci postulujeme i v případech, kdy koncovka přízvuk nenese, cf. *mókau*, *mókai* 'učí' (stále v příslušných osobách), *sėduosi*, *sėdiesi* 'sedá si'.

V ostatních koncovkách – jde o NON-PERS, PL a DU schémat \check{V} a \check{V} a dále o všechny kategorie osoby ve schématu \emptyset – můžeme na intonaci dlouhých slabik usuzovat jen na základě systémových analogií, a proto je uvádíme v šikmých, morfonologických závorkách, cf. III/2.4.2. Ony systémové analogie spočívají v reinterpetaci diachronních zákonů «hláskového vývoje» do synchronních morfonologických korespondencí. V úvahu přicházejí dva zákony, Leskienův a de Saussurův.⁴ První říká, že dlouhá akútová (ne však cirkumflexová) slabika se v koncové poloze krátila, druhý říká, že dlouhá akútová na sebe přetáhla přízvuk z předchozí slabiky neakútové (dlouhé cirkumflexové nebo krátké), pokud se nacházel právě na ní. Leskienův zákon je klíčem k výkladu kontextových alomorfů litevských koncovek, jež se vyskytují jak v konjugaci, tak v deklinaci. Nyní nepříznačové krátké podoby jsou historicky vzato kontextově zkrácené v koncové poloze, kdežto nyní příznačové zdloužené tvary, jež se vyskytují jedině před dalším, příklonkovým morfem, jsou původní dlouhé, které, protože se nenacházely v koncové poloze, nikdy zkráceny nebyly. Jelikož krácení postihovalo jedině

⁴ De Saussurův zákon se tradičně označuje jako «zákon de Saussurův — Fortunatův», protože oba badatelé vykládali stejný jev ve stejné době nezávisle na sobě. Ferdinand de Saussure se vyjadřuje jedině k litevštině, Filip Fedorovič Fortunatov pojímá vývojový vztah jako záležitost balto-slovanskou.

slabiky akútové, musí být jim odpovídající dlouhé, nekoncové alomorfy akútové. Akútová intonace je skutečně doložena u všech koncovkových alomorfů, konjugačních i deklinačních, které přijímají přízvuk. Postulujeme ji proto i u koncovek, jež přízvuk nepřijímají.

Přízvuk se nedostane na zdložené exponenty PL a DU schémat \check{V} a \check{V} . Ty jsou však stejné jako ve schématu $\mathbf{0}$, takže můžeme postupovat analogicky. Právě historické schéma $\mathbf{0}$ přitom dosvědčuje, že exponenty všech osob a čísel přízvuk přijímají. Jde nicméně o neaktuální jev, nepřístupný přímému fonetickému rozboru. Historické texty dokládají dloužení před příklonkou, někdy dokonce i polohu přízvuku (Daukša: *Kathechismas* 1595, *Postilla* 1599), ne však povahu slabičné intonace.

Zákon de Saussurův je klíčem k výkladu prosodické charakteristiky b . Spočívá v tom, že slabika na sebe přetahuje přízvuk z předchozí slabiky neakútové (kmenová prosodická charakteristika B, cf. 2.4.2). Diachronní výklad požaduje, aby přetahující slabika sama byla akútová, synchronní rys se projevuje též u slabik neakútových. Podíváme-li se nyní na schéma exponentů, vidíme, že všechny zároveň nesou rys b a zároveň disponují zdloženými alomorfy. Ony zdložené alomorfy, u nichž jediných se můžeme ptát na intonaci, musí být akútové z důvodu zákona Leskienova — a zákon de Saussurův nyní tuto intonaci potvrzuje jiným argumentem: schopnost přetahovat na sebe přízvuk vychází z původní akútové intonace a zůstává zachována, i když se slabika — právě v důsledku své akútové intonace — zkrátila a přestala být intonačně rozlišitelná. Negativně pak de Saussurův zákon zdůvodňuje, proč vokalicky dlouhým formantům, jež nikdy přízvuk nenesou, přisuzujeme intonaci cirkumflexovou: kdyby byly akútové, přetahovaly by na sebe kmenový přízvuk stejně, jako to činí exponenty.

Zvláštního komentáře si žádají koncovky SG schématu \check{V} . Ty jsou cirkumflexové, a přitom na sebe přetahují přízvuk, cf. /'mat_B-&-aũ^b/ > /ma'taũ/ 'vidím'. Zde musíme postulovat, že jazykový systém se dokázal Leskienovu zákonu o krácení koncové akútové slabiky aktivně bránit, a to metatoníí, sc. změnou intonace. Koncovky o struktuře /Ųu/ a /Ųi/ vznikly jako akútové, což dalo původ jejich charakteristice b , leč zároveň je vystavilo krácení. Systém však měl zájem na udržení slabičné dlouhého charakteru konjugačního schématu, a proto krácení předešel metatoníí.⁵ Tyto koncovky jako jediné nemají dva alomorfy a i v nekoncové poloze vykazují změněnou, cirkumflexovou intonaci, cf. /'mat_B-&-aũ^b-&-si/ > /ma'taũsi/ 'vidím se'.

3.2 Derivační okruhy přítomného a přeteritního kmene

Pojem lexikálně-gramatického okruhu, jež jsme zavedli v I/2.6.1 a pro sloveso upřesnili v II/1.3, nám umožňuje spojit do jediné lexikální jednotky to, co by na základě morfosyntaktického vymezení představovalo několik různých lexikálních jednotek (případně i výrazy, jež lexikální jednotkou vůbec nejsou). Vycházíme tak vstřícně jistému povědomí o blízkosti jazykových výrazů. Ono povědomí nemá dostatečný lingvistický fundament, aby se mohlo přímo včlenit do teorie, je však široce sdíleno v kruzích kultivovaných mluvčích, a již proto představuje nezanedbatelnou kulturní hodnotu. Je z ní i praktický užitek, neboť zakládá dobrou síť orientačních bodů v jazykové skutečnosti.

Pojmem DERIVAČNÍ OKRUH nyní nově označíme soubor lexikálních jednotek, u nichž se opíráme o povědomí nikoliv lexikální totožnosti, nýbrž příbuznosti. Na příbuznost přitom

⁵ Naše argumentace je teleologická. K teleologickému postoji se nejen přiznáváme, ale přímo hlásíme jako k nezbytnému předpokladu strukturalistické práce.

usuzujeme ze slovtvorných prostředků, jež umožňují daný jazykový tvar vysvětlit jako odvozený od jiného. Derivační okruh je uspořádán podle narůstající morfologické složitosti; rozlišujeme kmen výchozí a kmeny odvozené. Za výchozí vezmeme v tomto oddíle první dva členy lemmatického trojkmení *prézens – préteritum – infinitív*.

3.2.1 Derivačně nejjednodušší jsou v okruzích *prézentního a préteritního kmene* tvary *IND_PRAES* a *IND.PRAET*. Ty vznikají přímým spojením (konkatenací) kmene a koncovky. Jednotlivá konjugační schémata se uplatňují takto:

<i>IND.PRAES</i>	schémata	-a- , -i̇a- , -i- , -o-
<i>IND.PRAET</i>	schémata	-o- , -è-

Vidíme, že v *IND.PRAET* se uplatní jedině schémata *Ů* a že v schémata *Ů* se uplatní jedině v *IND.PRAES*. Schéma *-o-* se může pojit s oběma kmeny a dokáže obsloužit oba časy, cf. *žin-o žinó-j-o žinó-ti* ‘ví, zná’. Dodejme, že schéma *0* se uplatňovalo (v hojně doložených památkách) a dosud uplatňuje (ve svých nepatrných reliktech) jedině v *IND.PRAES*.

IND.PRAES a *IND.PRAET* jsou mezi všemi modálně-temporálními kategoriemi litevského VF jedině, které si mohou vybírat z několika konjugačních schémat. Uspořádané dvojici konjugačních schémat obsluhujících *(IND.PRAES, IND.PRAET)* říkáme *KONJUGAČNÍ* (paradigmatický) *TYP*.⁶ Ne všechny z matematicky možných 8 uspořádaných dvojic se v jazyce skutečně uplatní: žádné sloveso není typu *(-i-, -è-)* a podle typu *(-i̇a-, -o-)* se časuje jedině (*/léid-i̇a/ >*) *léidžia léido léisti* ‘pustí, dovolí’ plus tři slovesa se sufixem v *préteritu*. Příslušnost slovesné jednotky ke konkrétnímu konjugačnímu typu zásadně závisí na struktuře jejích lemmatických kmenů, a proto konjugační typy soustavně vyložíme až v příští kapitole zároveň s lemmatickým trojkmením. Konkatenací s morfy z dalších skupin – s předklonkou, předponou, reflexívem (cf. 2.3–4) – se konjugační typ už dále nemění. Že stálost paradigmatického typu není samozřejmá, poznáme v okruhu jmenném, kde prefixová modifikace deklinační typ zásadně mění (III/5.1) a reflexívum jej může zcela rozvrátit (III/8.5).

3.2.2 Protože výklad konjugačních typů jsme odložili na později, ilustrujme si různá spojení kmene a konjugačního schématu na slovese, jež se i z jiných důvodů běžnému paradigmatickému zařazení vymyká, na slovese o *infinitívu būti* ‘být’:

kmen <i>ēs-//ēs-</i> 0	singulár	plurál	duál
1. osoba	es-mì ^b	es-mè ^b	es-và ^b
2. osoba	es-sì > esì ^b	es-tè ^b	es-tà ^b
neosoba	ēs-ti		

⁶ Jde o paradigmatický typ konjugace. V příští knize zavedeme paradigmatické typy deklinační. Bude-li jasné, že se pohybujeme pouze v okruhu *NOMEN* či pouze v okruhu *VERBVM*, budeme hovořit prostě o paradigmatických typech, jinak budeme mluvit o typech konjugačních a deklinačních.

kmen <i>ēs-//ēs-</i> -a-	singulár	plurál	duál
1. osoba	es-ù ^b	ēs-a-me	ēs-a-va
2. osoba	es-ì ^b	ēs-a-te	ēs-a-ta
neosoba	yrà		

kmen <i>būn-</i> -a-	singulár	plurál	duál
1. osoba	būn-ù ^b	būn-a-me	būn-a-va
2. osoba	būn-ì ^b	būn-a-te	būn-a-ta
neosoba	būn-a		

kmen <i>būv-</i> -a-	singulár	plurál	duál
1. osoba	būv-ù ^b	būv-a-me	būv-a-va
2. osoba	būv-ì ^b	būv-a-te	būv-a-ta
neosoba	būv-a		

kmen <i>buv-</i> -o-	singulár	plurál	duál
1. osoba	buv-aũ ^b	bùv-o-me	bùv-o-va
2. osoba	buv-aĩ ^b	bùv-o-te	bùv-o-ta
neosoba	bùv-o		

POZNÁMKY

- Kmen *ēs-* se pod přízvukem dluží na *ēs-* a jeho dlouhá slabika má intonaci cirkumflexovou; ta by se rigorózně vzato měla značit /ē/, běžně však {ē}. Toto dlužení je charakteristickým rysem všech přítentních a préteritních kmenů s krátkou slabikou o nositelích /ě/, /ǎ/ (2.4.4), a jak vidíme při srovnání tabulek **0** a **-a-**, nezávisí na konjugačním schématu.
- Schéma **0** má pouze teoretickou výpovědní hodnotu. Reálně se používá jedině tvaru *ēsti*. Na dvojicích *esmè :: ēsame*, *estè :: ēsate* (obdobně i pro DU) si můžeme předvést mechanismus prosodického rysu *b* : přetažení přízvuku z kmene na koncovku (exponent) je v athematické konjugaci možné právě proto, že tomu nebrání vkladná slabika tvořená thematickým vokálem (formantem **-a-**).
- Všechny kmeny mají prosodický rys B: přízvuk spočívá na jejich jediné, a tudíž koncové slabice, jež je neakútová, totiž krátká či cirkumflexová. Ve všech tabulkách vidíme, že koncovky, které mají schopnost na sebe přízvuk z kmene přetáhnout, tak činí.
- Tvar *yrà* morfonologicky nijak nesouvisí se zbytkem svého paradigmatu. Nemá smysl jej dělit na segment «kmenový» a «koncovkový», protože vydělitelné části není v celém sy-

stému litevského jazyka s čím srovnávat; speciálně pak *-a* z druhé, přízvukné slabiky nemůže být koncovka, protože systémová koncovka *-a* nikdy přízvuk nenesé, a *yr-* nesouvisí s ničím, co by jen trochu rozumně zakládalo kmenový supletismus.⁷

- Neexistuje slovesný tvar **ėš-a* (je jenom *yrà* a *ėsti*), existuje však segment *es-a-*, kmen *-&-* formant, z něhož vychází další kmenotvorba, sc. *ėš-a-m-a*, *ėš-a-nt-* (cf. *īnfrā*).
- Předstoupí-li před kmen *ėš-* stejně jako před tvar *yrà* aktualizační morf (všechny končí na *e-*), je jeho samohláska pohlcena a jeho slabika zaniká podle vzorců */-e=es-/ > /-es-/*, */-e=ī'ra/ > /-ė'ra/*. Tento jev označujeme za absorpci, nikoliv kontrakci (2.3.6). Absorpční */-ė'ra/*, jež vzniklo pohlcením krátké samohlásky dlouhou, je slabičně dlouhé (s nositelem *ė*) a jeho slabika nikdy nenesé přízvuk, cf. *tėrà* 'jenom tolik je', *nėrà* 'není', *nėbėrà* 'už není'; absorpční */-es-/*, jež vzniklo pohlcením krátké samohlásky krátkou, navíc totožnou, je slabičně krátké a dluží se pod přízvukem jako každé jiné kmenové *e*, cf. *nesù* 'nejsem', *tebėsame* 'pořád ještě jsme'.
- Kmen *ėš-* před sebe připouští aktualizační předklonky, ne však předpony. Ty se pojí výlučně s kmeny *būn-*, *būv-* a samozřejmě s *būv-*, u něhož jsou textové výskyty předpon nejfrekventovanější. Ani zvrtný morf *si* se u kmene *ėš-* nevyskytuje, lze jej však doložit u kmenů na *b-*, nejčastěji zároveň s předponou, cf. *ī-si-būna* 'usadí se' (kdo kde), *pa-si-būna* 'pobývá' (kdo kde), a pokud bez předpony, pak s pomocnou předklonkou *be-*, cf. *mán be-si-būnant...* 'zatímco jsem se tam zdržovala...'

SÉMANTIKA

- Kmen *būv-* je préteritní, všechny ostatní jsou přítomní. Préteritní kmen *būv-* je všem přítomním společný, stejně jako je jim společný infinitív *būti*.
- Kmen *ėš-* vyjadřuje existenci, výskyt někde (*esù namiė* 'jsem doma'), přiřazení do třídy (*esù dėstytojas* 'jsem vysokoškolský učitel'), přiřazení vlastnosti (*tebesù nelabaī pàtikimas* 'pořád jsem nepříliš spolehlivý'), ba obecně zařazení do jakéhokoliv vztahu (*mán yrà kėturiadesėimt devynėrī mėtai* 'je mi čtyřicet devět let'). Tvar *ėsti* se specializuje na čistou existenci, vzorovým příkladem je *Diėvas ėsti* 'Bůh je' (nemysli si, že není); tvar *yrà* zastane tento význam též a kromě toho pokrývá všechny další zmíněné.
- Kmeny *būn-* a *būv-* se navzájem významově neliší. Nevyjadřují obecné vztahové přiřazení, nýbrž pobývání. Proto mohou přijímat předpony, jež upřesňují orientaci, *Aktionsart* o-noho pobývání, i reflexivní morf, jenž zdůrazňuje jeho intenzitu. Rys "pobývání" se s rysem "zařazení do vztahu" může setkat a utkat vlastně v jediném případě, a to když se vztahové zařazení omezí na konstatování výskytu: *yrà ir tokiū žmoniū* podává skutečnost, že 'jsou i takoví lidé', jako by šlo o vyhledávání různých případů (můžeme si ve své sbírce založit i "takovou" položku), *būna ir tokiū žmoniū* tvrdí, že i takoví lidé jsou součástí světa, ve kterém žijeme, že i "takoví" jsou naši bližní, a musíme se s tím nějak vyrovnat.
- Všechny kmeny na *b-* vycházejí z téhož kořene *bū-*, jež nejlépe dokládá infinitív *būti*. Préteritní *būv-* vzniklo morfonologickou disociací, již jsme popsali již dříve (I/3.1.3 sub B, II/2.3.1). Přítomní *būv-* vzniklo vložением *-n-* do disociovaného *būv-*, sc. *buñv-*, čímž se založila nová dlouhá slabika, tentokrát cirkumflexová, jak je pro *-n-* prosodicky charakteris-

⁷ Kmen *yr-* nalezneme v soudobém jazyce jedině v přítomnu slovesa *yr-a ir-o ir-ti* 'rozpadá se (tkanina), hroutí se (stavba)' a v préteritu slovesa *ir-ia yr-ė ir-ti* 'vesluje'. Ani jeden z těchto kmenů nemůže vzhledem ke své sémantice supletivně přistupovat k *es-ù*, *ėš-a-me*.

tické; přítomní *būn-* nelze vysvětlit jinak než druhotnou úpravou *būv-*, jež měla za cíl zviditelnit morf *-n-*, který se skryl v důsledku kmenového pravidla /*ŃnR*/ > /*ŃR*/. Kromě toho existuje též alomorf *búst-* (DLKŽ jej nezaznamenává, LKŽ I:1213 ano), vzniklý z kořenového *bū-* přidáním *-st-*, kteréžto rozšíření na rozdíl od dříve zmíněného *-n-* se připojuje jedině k dlouhým slabikám a nemění jejich intonaci (cf. 4.2.2).

3.2.3 Konjugační schéma koncovek VF, jak jsme je vyložili v oddíle 3.1, je dáno vokalic-
kým formantem. Ten sám o sobě tvoří koncovku neosoby, je přímou součástí koncovek PL
i DU a ve velké míře ovlivňuje i koncovky SG. Formant jsme hned na začátku nazvali for-
mantem konjugačně-paradigmatického zařazení. Jak určuje paradigmatické typy, jsme před-
vedli v části 3.2.1. V dalších částech tohoto oddílu předvedeme, že a jak ovlivňuje veškerou
druhotnou kmenotvorbu, jež vychází z kmenů PRAES a PRAET.

Především je formant přímou součástí procesuálního predikativu. Ten se odvozuje od
kmene přítomního tak, že se na něj přes vokalic-
ký formant napojí slabika *-ma*. Srovnajme:

Ń = -a-	VF <i>dirb-a</i> ‘pracuje’	→ PRAED <i>dirb-a-ma</i> ‘pracuje se’, “probíhají práce”;
Ń = -ia-	VF <i>lauk-ia</i> ‘čeká’	→ PRAED <i>lauk-ia-ma</i> ‘čeká se’, “žije se v očekávání”;
Ń = -i-	VF <i>tyl-i</i> ‘mlčí’	→ PRAED <i>tyl-i-ma</i> ‘mlčí se’, “trvá mlčení”;
Ń = -o-	VF <i>sāk-o</i> ‘říká’	→ PRAED <i>sāk-o-ma</i> ‘říkají’, “stává se, že někdo řekne”;
Ń = -ê-	se neuplatní, protože tento formant se nikdy nepojí s kmenem přítomním.	

Pokud se mezi kmen a koncovku vkládá pomocný konsonant bránící kontaktu dvou samohlá-
sek, je tento konsonant zahrnut i do kmene predikativu, kde stojí před konjugačním forman-
tem, cf. *dúo-* → VF *dúo-d-a* ‘dává’ → PRAED *dúo-d-a-ma* ‘dává se’, *eī-* → VF *eī-n-a* ‘jde’ →
PRAED *eī-n-a-ma* ‘jde se’, *važiúo-* → VF *važiúo-j-a* ‘jede’ → PRAED *važiúo-j-a-ma* ‘jede se’.

Morf *-ma* nikdy nenese přízvuk. Přízvuk PRAED spočívá na stejném místě jako ve vý-
chozím tvaru NON-PERS IND.PRAES, tedy buď na vlastním kmeni, cf. VF *ap-veřk-ia* ‘oplaká-
vá’ → PRAED *ap-veřk-ia-ma* ‘oplakává se’, nebo na prefixovém úseku, cf. VF *nè-kalb-a*
‘nemluví’, *nù-neš-a* ‘odnáší’ → PRAED *nè-kalb-a-ma* ‘nemluví se’, *nù-neš-a-ma* ‘odnáší
se’. Krátká slabika vlastního kmene s nositeli /ě/, /ǎ/ se pod přízvukem dluží stejně jako
v IND.PRAES, cf. VF *dē-d-a* ‘klade’, *kāl-a* ‘kuje’ → PRAED *dē-d-a-ma* ‘klade se’, *kāl-a-ma*
‘kuje se’; v úseku prefixovém k dlužení nedochází, cf. VF *pà-de-d-a* ‘pokládá’, *nè-kal-a*
‘nekuje’ → PRAED *pà-de-d-a-ma*, *nè-kal-a-ma* (2.4.4).

Kromě aktualizačních předklonek a předpony může predikativ obsahovat i zvrtný
morf *si*. Ten se klade zezadu, začíná-li fonotaktické slovo úsekem vlastního kmene, a zepře-
du, vyskytuje-li se předklonka či aktuální předpona, cf. VF *juōk-ia-si*, *ne-si-juōk-ia* ‘směje
se, nesměje se’ → PRAED *juōk-ia-ma-si*, *ne-si-juōk-ia-ma* “dochází, nedochází ke smíchu”.

Morfosyntaktické postavení predikativu v lexikálně-gramatickém okruhu VERBVM jsme
objasnili v 1. kapitole této II. knihy, jeho tektogramatické postavení v celkové struktuře
větného významu popíšeme až v navazujícím svazku. Pro rovinu morfématickou zdůrazněme,
že predikativ, který zde popisujeme, odvozovaný sufixem *-ma* od kmene přítomního, nese
vidové séma PROC(esuálnost). Dodejme, že predikativ perfektivní se neodvozuje od kmene
préteritního, nýbrž infinitivního.

Odvozování procesuálního predikativu jsme důsledně popisovali jako derivaci vycháze-
jící od tvaru NON-PERS IND.PRAES. Vzhledem k roli, kterou přitom hraje formant konjugačně-

paradigmatického zařazení, vyvstává otázka, co se slovesy, jež onen formant nemají. Jde jednak o *yrà//ēsti* ‘je’, jednak o defektní *niēž-ti* ‘svědí’ a *peřš-ti* ‘pálí’. V prvním případě disponujeme thematickými tvary VF jako *ēs-a-me*, *ēs-a-te* a PRAED se odvozuje od nich, cf. *ēs-a-ma* “dochází k výskytu”. Ve druhém případě uvažme, že s ohledem na lexikální význam oněch defektních athematických sloves není predikativu, prostředku odosobnělého, deagentivního podání děje, vůbec zapotřebí. Pokud by už taková potřeba nevyhnutelně vyvstala, muselo by se defektní sloveso přiřadit k některému ze schémat s vokalickým formantem (LKŽ dokládá, že existují alomorfy *niēž-a*, *peřš-i*) a predikativ by se odvodil od nich.

Bez vokalického konjugačního formantu procesuální predikativ odvodit nelze. Dobře to vidíme v nejstarších textech, kde se bez formantu dá časovat VF (athematická konjugace), leč PRAED se tvoří s formantem (thematicky). Daukša běžně používá *dúomi*, *dúost* ‘dávám, dává’, leč tvrdí-li, že není každému dáno, píše důsledně *dúod-a-ma*.

3.2.4 Do derivačního okruhu přítomného kmene dále patří deagentivní participium P2 o vidovém upřesnění PROC. Jeho kmen se druhotně odvozuje od lemmatického kmene přítomného zcela analogicky k procesuálnímu predikativu, tedy sřetením kmene přítomného -&- případným přidáním epenthetického konsonantu (-*d*-, -*n*-, -*j*-) -&- povinným uplatněním vokalického formantu konjugačně-paradigmatického -&- kmenotvorným formantem -*m*. Na takto poskládaný druhotný kmen se napojují koncovky konkrétních paradigmatických typů deklinačních. V následující III. knize je popíšeme jako typy I^a a IV^a, jež právě v tomto pořadí představují MASC a FEM, jazykem historicko-srovnávací jazykovědy jde o litevské realizace indoevropských *ō*-kmenů a *ā*-kmenů. Zatím je zastoupíme koncovkou N.SG MASC -*as*. Srovnajme:

Ṽ = - <i>a</i> -	VF <i>dīrb-a</i> ‘pracuje’	→ P2 PROC <i>dīrb-a-m-as</i> “na kterém se pracuje”;
Ṽ = - <i>ia</i> -	VF <i>lāuk-ia</i> ‘čeká’	→ P2 PROC <i>lāuk-ia-m-as</i> “který se očekává”;
Ṽ = - <i>i</i> -	VF <i>tīl-i</i> ‘mlčí’	→ P2 PROC <i>tīl-i-m-as</i> “o kterém se mlčí”;
Ṽ = - <i>o</i> -	VF <i>sāk-o</i> ‘říká’	→ P2 PROC <i>sāk-o-m-as</i> “o kterém se říká”;
Ṽ = - <i>ē</i> -	se neuplatní, protože tento formant se nikdy nepojí s kmenem přítomným.	

Uvedené příklady se od předchozích, predikativních, liší pouze tím, že místo jediného segmentu -*ma* uvádíme dvojitý segment -*m-as*.

O epenthetických konsonantech jsme mluvili výše: pro participium i predikativ se užívají naprosto stejně, cf. *dúo-* → VF *dúo-d-a* ‘dává’ → PRAED *dúo-d-a-ma* ‘dává se’ et P2 *dúo-d-a-m-as* ‘(po)dávaný’, *eī-* → VF *eī-n-a* ‘jde’ → PRAED *eī-n-a-ma* ‘jde se’ et P2 *eī-n-a-m-as* ‘schůdný’, *važiúo-* → VF *važiúo-j-a* ‘jede’ → PRAED *važiúo-j-a-ma* ‘jede se’ et P2 *važiúo-j-a-m-as* ‘sjízdny’.

Na druhotný kmen procesuálního deagentivního participia lze přenést všechny prosodické charakteristiky, jež jsme zatím uvedli pro druhotný kmen procesuálního predikativu. Přímou platí to, že krátké slabiky vlastního kmene s nositeli /*ě*/, /*ǎ*/ se pod přízvukem dluží stejně jako v IND.PRAES, cf. VF *dē-d-a* ‘klade’, *kāl-a* ‘kuje’ → P2 *dē-d-a-m-as*, *kāl-a-m-as*, v úseku prefixovém však k dlužení nedochází, cf. VF *pà-de-d-a* ‘pokládá’, *nè-kal-a* ‘nekuje’ → PRAED *pà-de-d-a-m-as*, *nè-kal-a-m-as*. Per analogiam pak platí, že v úseku mimo segment -*m-as* spočívá přízvuk na stejném místě jako ve výchozím tvaru NON-PERS IND.PRAES, tedy buď na vlastním kmeni, cf. VF *ap-veřk-ia* ‘oplakává’ → P2 *ap-veřk-ia-m-as* ‘oplakávaný’, nebo na prefixovém úseku, cf. VF *nè-kalb-a* ‘nemluví’, *nù-neš-a* ‘odnáší’ → P2 *nè-kalb-a-m-as* “o kterém se nemluví”, *nù-neš-a-mas* ‘odnášený’.

Zásadní prosodický rozdíl oproti PRAED tkví v tom, že vlastní kmen P2 je schopen dvojí exocentrické akce, nejen vůči prefixovému úseku, ale též vůči jmenné koncovce. Ta přitom nabízený přízvuk může, ale také nemusí přijmout. Dobře to doložíme na koncovkách N.SG MASC *-as* vs. FEM *-a*, z nichž první přízvuk nepřijímá, druhá však ano, cf. VF *gìr-ja* ‘chválí’ → P2 /'gir-ja-m=&-as/ > /'giriãamas/ ≡ {giriãamas} vs. /'gir-ja-m=&-a/ > /giriãa'ma/ ≡ {giriãamà}. Ne každé participium však takovouto exocentrickou akci vyvíjí. Pokud tak nečiní, všechny koncovky jsou bez přízvuku, cf. VF *iešk-o* ‘hledá’ → P2 *ieškomas*, *ieškoma* ‘hledaný, hledaná’; v tomto případě nelze výrazově rozlišit N.SG FEM od PRAED *ieškoma* ‘hledá se’, “probíhá pátrání”. Vyvíjí-li (vlastní) kmen exocentrickou akci vůči koncovce, vyvíjí ji i vůči prefixovému úseku. Pokud v takovém případě koncovka přízvuk nepřijme, ten se přesune dopředu, cf. VF *pà-gir-ja* ‘pochválí’ → P2 /pa-&-'=gir-ja-m=&-as/ > /'pagiriãamas/ ≡ {pàgiriãamas} vs. /pa-&-'=gir-ja-m=&-a/ > /pagiriãa'ma/ ≡ {pagiriãamà}. Soustavný výklad těchto jevů podáme v III/8.2.1.

Druhý, ne však podružný rozdíl mezi procesuálním P2 a PRAED spočívá v postavení zvratného morfu *si*. Zatímco predikativ jej snadno přijímá na obou možných místech, čili jak na samém konci fonotaktického slova, tak před úsekem vlastního kmene, není systém (síc!) litevského jazyka připraven stabilně řešit interferenci reflexivního morfu a deklinačních koncovek, a úsus se proto koncové poloze vyhýbá. To se projevuje jak resignací na zvratnost, tak použitím předklonky či předpony, pro něž jinak není zvláštní důvod, cf. III/8.5.4.

Bez vokálního formantu procesuální deagentivní participium odvodit nelze. Pro sloveso *yrà//ěsti* máme *ěs-a-m-as* ‘přítomný’, “charakteristický tím, že se – at’ již on sám někde, nebo v něm něco jiného – vyskytuje” podle *ěs-a-me*, pro další slovesa se pak v historické konjugaci athematické vždy vycházelo od thematických alomorfů.

Indoeuropeisticky poučený čtenář se jistě již delší dobu trápí otázkou, proč v částech 3.2.3–4 obracíme tradiční pohled a proč jsme dosud neřekli, že predikativ na *-ma* je druhotným tvarem participia na *-mas*, pozůstatkem neutra, jež jinak jako samostatný jmenný rod zaniklo. Ano, litevský morf *-ma* lze diachronně interpretovat jako IE thematický vokál /ǵ/ napojený na kmenotvorné rozšíření /-m-/ , čímž vznikne paralelismus MASC /-m-ǵs/ :: /-m-ǵ/ NEUT, cf. lit. *něša-m-as* :: *něša-m-a*, řec. φερό-μεν-ος :: φερό-μεν-ον ‘nesený, nesené’.

V řeckém i litevském tvaru je zajímavý dvojí výskyt thematického vokálu, nejprve na konci výchozího kmene slovesného, pak na konci odvozeného kmene jmenného, participiálního, cf. *něš-a-m-a*, φερ-ǵ-μεν-ǵ-v. V latině takové případy nenajdeme, její systém procesuální deagentivní participium vůbec neodvozuje a v nahodilých tvarech najdeme thematický vokál jedině na konci kmene jmenného, cf. **al-ǵ-nt* > *al-u-nt* ‘vyživují’ → **al-m-ǵ-m/* > *al-m-u-m* ‘životodárné’.⁸

Podání zde zvolené zdůrazňuje synchronní nekompatibilitu srovnávaných kategorií: predikativ je morfosyntakticky rovnocenný VF, participium je morfosyntakticky odlišné; predikativ je invariantní, participium je schopné kongruence.

3.2.5 Vedle deagentivního participia P2 se od kmene prezentního odvozuje též agentivní participium P1. I ono nese sématický rys PROC. Druhotnou kmenotvorbu procesuálního P1

⁸ Není nutné složitě vysvětlovat ztrátu nosového segmentu v koncovce litevského neutra. Mnohem jednodušší je předpokládat, že takový segment tam nikdy nebyl. Že to je konsistentní s celkovým pohledem na vývoj IE deklinace, objasňuje Hoskovec (1998:9.3.1; 2002:3.1.3).

musíme popsat ve dvou podobách, jež spolu úzce souvisí. Obě zapracovávají vokální formant konjugačně-paradigmatický, obě spolu s ním vytvářejí dlouhou slabiku. Vokální dlouhý konjugační formant se v důsledku této slabičné délky mění. Druhotná kmenotvorba vychází z kmene přítomného, napojuje na něj – přes případný epenthetický konsonant – vokální formant konjugačně-paradigmatický a k takto vzniklému morfovému komplexu, formálně totožnému s tvarem neosoby IND.PRAES, se přidává segment *-nt-*, jenž s vokálním formantem vytváří dlouhou slabiku. To je první podoba: participiální kmen, který může (1 α) syntakticky fungovat tak, jak je, tedy holý, a (1 β) přibírat koncovky z deklinačního inventáře. Druhá podoba vznikne tak, že se v koncové slabice holého kmene nahradí posloupnost /- \check{V} nt/ dlouhým vokálem \bar{V} , timbrově shodným s původním \check{V} . Tak vznikne zakončení, které může syntakticky fungovat (2 α) samo o sobě, (2 β) rozšířeno o segment *-s*. Obě varianty podoby (2) pokládáme za kondensovaná zakončení, u nichž nelze vydělit samostatný morf kmenový a koncovkový, jež však svým vokalismem úzkostlivě uchovávají podobu příslušného kmene.

\check{V} = -a-	VF <i>dirb-a</i> ‘pracuje’	→ P1 PROC <i>dirb-ant, dirb-q(s)</i> ‘pracující’;
\check{V} = -ia-	VF <i>lāuk-ia</i> ‘čeká’	→ P1 PROC <i>lāuk-iant, lāuk-ia(s)</i> ‘očekávající’;
\check{V} = -i-	VF <i>tyl-i</i> ‘mlčí’	→ P1 PROC <i>tyl-int, tyl-i(s)</i> ‘mlčící’;
\bar{V} = -o-	VF <i>sāk-o</i> ‘říká’	→ P1 PROC <i>sāk-ant, sāk-q(s)</i> ‘říkající’;
\bar{V} = -ē-	se neuplatní, protože tento formant se nikdy nepojí s kmenem přítomným.	

V podobě (1) vytváří segment *-nt-* s krátkým konjugačně-paradigmatickým formantem \check{V} dlouhou slabiku o dvojhlasčném vrcholu / \check{V} n/. Místo dlouhého formantu \bar{V} = -o-, jediného použitelného, vstupuje do smíšené dvojhlasčky timbrově nejbližší krátká samohláska /ā/, přičemž posloupnost /- \check{a} nt/ \equiv {-ant} nahrazují v podobě (2) zakončení /- \bar{a} / a /- \bar{a} s/, zapisovaná {-ā}, {-as}.

Bez vokálního formantu procesuální P1 odvodit nelze. Pro sloveso *yrà//ēsti* máme *ēs-ant, ēs-q(s)* ‘jsoucí’, podle *ēs-a-me*, cf. *ēs-a-ma*, pro další slovesa se pak v historické konjugaci athematické vždy vycházelo od thematických alomorfů.⁹ Z okrajových soudobých athematických sloves dokládá LKŽ pro *niēž-ti* A.PL FEM *niežancias* < /niež-a-nt-ias/ *ausis* (VIII:791), pro *perš-ti* pak *ausis peršincias* < /perš-i-nt-ias/ (IX:854).

Základní sémantickou charakteristiku těchto participií jsme podali v 1.3.3 a 1.4.8, jejich morfosyntaktický potenciál podrobněji rozebereme v III/8.1. Zatím jen poznamenejme, že holý kmen podoby (1) slouží jako přechodník spojující predikace o různých podmínkách, kdežto obdařen deklinačními koncovkami, chová se atributivně. Podoba (2) vytváří zvláštní predikáty, a to (α) inkongruentně i v kongruenci s N.PL MASC, (β) v kongruenci s N.SG MASC; zato pro vyjádření kongruence s FEM se používá tvarů o podobě (1 β).

⁹ Na tom nic nemění oblíbené indoevropské archaismy *sañt-* ‘jsoucí’ a *eñt-, ějant-* ‘jdoucí’, doložené v nejstarších litevských textech. Participium *s-a-nt-* má jistě jiný kmenový stupeň, leč stále stejný thematický vokál -a-, který spojuje kmen *s-* s kmenotvorným rozšířením *-nt-*, jako je tomu v dnešním (i tehdejší) *ēs-a-nt-*. Rovněž participium *ějant-* má mezi kmenem *ei-* a rozšířením *-nt* thematický vokál -a-, shodně s dnešním *ei-n-a-nt-*. Podobu *eñt-*, doloženou v některých pádech jako druhotvar k *ějant-*, cf. A.SG MASC *eñti* vedle *ějanti*, vykládá indoevropéistika z **/i-ent-/*, kde /i-/ je slabý stupeň kmene /ei-/ a /-ent-/ kmenotvorné rozšíření *-nt-*, jemuž předchází thematický vokál /-ē-/ , alternativa thematického vokálu /-ā-/ (cf. Zinkevičius 1987:226). Na tom je zvláštní vlastně jenom vokální timbre, jež jinak v tomto kontextu litevština nikde nemá. Nabízím proto k úvaze, zda se na *eñt-* nedívát spíše jako na výsledek synkopy v kmenu *ějant-*.

Vedle zjevného rozdílu fonématického se podoby (1) a (2) liší i v prosodických charakteristikách. V případě (1), kdy můžeme jasně oddělit druhotný kmen P1 od koncovky, spočívá přízvuk vždy na kmeni, a to na stejné slabice jako ve výchozím tvaru NON-PERS VF (konjugační formant přízvuk nikdy nenese), cf. *něš-a* ‘nese’ → *něš-ant-is* ‘nesoucí’, *ât-neš-a* ‘přináší’ → *ât-neš-ant-is* ‘přinášející’. V případě (2) se přízvuk může přesunout na kondensované zakončení, at’ již v kmeni VF spočíval na úseku vlastního kmene, či prefixovém, cf. VF *něš-a*, *ât-neš-a* → P1 *neš-ā(s)*, *at-neš-ā(s)*. Kdy k přesunutí přízvuku na zakončení dojde, záleží na celkové struktuře přítomného kmene, cf. II/4.4.3.3, III/8.1.4.

Spisovná norma se v tomto ohledu přizpůsobuje úsu. Původně se striktně držela pravidla, že na specifické zakončení P1 se přízvuk přesouvá právě tehdy, když se ve VF přesouvá na prefixový úsek. Psali jsme výše *dirbaš*, *kláusiaš*, *týliš*, *rāšas*, protože je *ne-dirba*, *pa-kláusia*, *nu-týli*, *su-rāšo*. Tak to vyžaduje stará, Būgova norma. Úsus zřejmě již dávno – i když o něm na rozdíl od normy nemáme třeba pro první polovinu XX století spolehlivá svědectví a musíme se opírat hlavně o texty kárající nedodržování normy – kladl přízvuk na specifické zakončení v míře mnohem hojnější. V dalších formulacích spisovné normy vidíme narůstající ústupky: přízvuk se na specifické zakončení přesouvá u všech sloves s formantem \check{V} bez slabičného kmenotvorného suffixu, cf. *dirbāš*, *klāusiāš*, *týliš*, ba připouští se už i *rašāš* (DLKG: §959).

Ke způsobům zapojení zvrtného morfu *si* se vyjádříme v III/8.5.2,5.

3.2.6 Okrajovým derivátem přítomného kmene je tvar zvaný OPTATÍV. V úvodním přehledu způsobů a časů VF, podaném v oddíle 1.2, jsme jej vůbec neuváděli. Dokud nebudeme mít k dispozici důkladnější rozbor jeho textových výskytů, budeme jej v systému moderní spisovné litevštiny řadit jako variantu imperativu s příznaky “vznešený” a “starobylý”.¹⁰ Označení optativ ponecháváme s ohledem na jistou indoeuropeistickou tradici. Diachronní výklad jeho tvarů podává Hoskovec (2001:4.2.5; cf. Kazlauskas 1968:381), v synchronním pohledu popíšeme optativ tak, že v neosobě IND.PRAES nahradíme konjugační formant dvojhláskou /ie/ pro \check{V} a /ai/ pro \bar{V} , zároveň přidávající před kmen morf *te-*, cf.

\check{V} = -a-	VF <i>dirb-a</i> ‘pracuje’	→ OPT <i>te-dirb-iē</i> ‘at’ pracuje’;
\check{V} = -ia-	VF <i>lāuk-ia</i> ‘čeká’	→ OPT <i>te-lauk-iē</i> ‘at’ očekává’;
\check{V} = -i-	VF <i>tyl-i</i> ‘mlčí’	→ OPT <i>te-tyl-iē</i> ‘at’ mlčí’;
\bar{V} = -o-	VF <i>sāk-o</i> ‘říká’	→ OPT <i>te-sāk-ai</i> ‘at’ řekne’;
\bar{V} = -ē-	se neuplatní, protože tento formant se nikdy nepojí s kmenem přítomným.	

Ke slovesu *yrà//ēsti* zní optativ *te-es-iē* (po synkopě *tesie*), což odpovídá schématu -a- nikoliv podle neosoby, ale podle tvarů PL; často se užívá i *te-būn-iē* od varianty *būn-a*.

Zakončení /ie/ nese přízvuk u všech sloves, jejichž kmen neobsahuje slabičný suffix, cf. *te-aug-iē* ‘at’ roste’ vs. *te-gyv-ēn-ie* ‘at’ žije’ (kdo kde jak); zakončení /ai/ nenese přízvuk nikdy. Není-li přízvuk na zakončení, spočívá na stejné slabice jako v NON-PERS IND.PRAES; na morf *te-* se přízvuk nepřesouvá. Zvrtný morf se klade důsledně za *te-*, cf. *te-si-ryžt-iē* ‘at’ se rozhodnou’, stejně jako morf záporový, cf. *te-ne-dār-ai* ‘at’ nedělají’.

¹⁰ Podíváme-li se třeba, jak ve XX století podávají moderní litevské biblické překlady modlitbu Páně (Mt 6,9–13; L 11,2–4), nalézáme právě optativy *teesiē šveñtas Tàvo vařdas*, *teateiniē Tàvo karalystē*.

ÚSUS A SÉMANTIKA. Optativu se užívá jedině v neosobě. Předpokládá se přitom, že predikát má podmět. Nemusí být vyjádřen, musí však být textově přítomen, cf. *tebūniē, kaip tū nóri* ‘at’ je tedy po tvém’ (z textu víme, co má tak být), *tesižinai* ‘at’ dělá, jak rozumí’ (z textu víme, kdo má dělat). Samotný morf *te-* přitom dokáže obsah optativu, totiž přání, často i svolení, aby nastal děj daného slovesa, vyjádřit sám o sobě již ve spojení s neosobou IND.PRAES, cf. *teateina* ‘at’ přijde’. V tomto případě se *te-* může pojít i s jinými větnými členy, a tím obměňovat větnou perspektivu, cf. *te jis pàts ateina* ‘at’ přijde on sám’ (a neposílá za sebe jiného) vs. *jis pàts teateina* ‘on sám at’ přijde’ (ne abych já chodil za ním). Litevská ortografie píše *te-* se slovesem dohromady, jinak zvlášť.

Morf *te-* je sám o sobě nepřízvučný, kmen IND.PRAES však na něj svůj přízvuk může přesunout podle obecných pravidel pro přesouvání přízvuku na prefixový úsek (2.4.3, 4.4.3.4), cf. *tè-supà* ‘at’ obaluje’ \cong *nè-supà*, *te-sì-supà* ‘at’ se teple obléká’ \cong *ne-sì-supà*. Ze srovnání s optativním tvarem *te-supiē* nelze usuzovat na změny prosodického chování morfu *te-*, vše se vysvětlí chováním kmene: pokud kmen svůj přízvuk vůbec nabízí, nabízí jej nejprve dozadu, optativnímu zakončení, a protože to nabídku vždy přijímá, dopředu, na morf *te-* se přízvuk už nedostane. Dodejme, že kmeny, které mají optativní zakončení *-ai*, svůj přízvuk nikdy nikam nenabízejí.

Nepřízvučný morf *te-* má k sobě přízvučný protějšek *tegù*, případně *tegùl*, cf. *Tegul saulė Lietuvoj / Tamsumas prašalina / Ir šviesa, ir tiesa / Mūs žingsnius telydi* ‘Necht’ slunce na Litvě zažene temnoty / A světlo a pravda necht’ provázejí naše kroky’ (z národní hymny). Indikativní konstrukci lze použít i pro predikaci bez podmětu, cf. *teljja* ‘at’ prší’, *tegù aūšta* ‘kěž už svítá’. Existuje i varianta užívající místo IND.PRAES tvarů FUT, jak dokládá třeba básnička Saloméja Nėris (1904–1945) ve verších *Te sugers* (FUT) *ja žemė, te gimtoji saugos* (FUT) *tą srovele kraujo* ‘necht’ ji vypije zem, necht’ rodná prst’ v svou ochranu pojme ten potok krve’. Aldona Paulauskienė (1994: 313–314) popisuje, jak litevské normativní gramatiky konstrukci s FUT dlouho odmítaly coby «slavismus», přestože se dá najít už v nejstarších památkách a v dialektologických sběrech, stejně jako u klasiků moderní litevské literatury; DLKG (§871) ji zmiňuje coby rovnocennou obdobu konstrukce s přezentem.

Uvážíme-li všechny uvedené morfosyntaktické souvislosti, vidíme, že optativ je pouze jednou z položek inventáře slovesných tvarů, jež vyjadřují «přání», «příkaz», «svolení» a k nimž existují tradiční lingvistické koncepty «optativ», «imperativ», «permisív». Zde vyzdvihujeme optativ ne jako kategorii, ale jako derivační zvláštnost formální morfologie, jež se vyznačuje nápadným zakončením spolu s předklonkou *te-*; je provázen stilovou hodnotou “vznešený”, “starobylý” a syntaktickou podmínkou textové přítomnosti podmětu.

Zajímavá je otázka, zda «přáci» morf *te-* lze ztotožnit s aktualizační předklonkou *te-*. Ta vyjadřuje malou míru platnosti slovesného děje, cf. *Geidžiamoji nuosaka teturi trečaji asmeni* ‘Optativ má jen třetí osobu’ (Ambraška & Žiugžda 1937:104). I tento morf se váže na sloveso, okrajově pak i na jmennou složku predikace (explicitní syntaktický status podáme až v dalším svazku), cf. *brólis būvo dvejaš mėtaiš už jã tevy-rėsnis* ‘bratr byl jen o dva roky starší než ona’ (LKŽ XV:1047), snáší se však se všemi slovesnými osobami i časy, cf. *tiek tēmaliau* (IND.PRAET). *tiek tevālgysiu* (FUT) ‘tolik jenom jsem namlel, tolik jenom budu jíst’ (není každý den posvícení). Z hlediska formálního není mezi přací a aktualizačním morfem rozdíl: oba se napojují jako předklonky na vlastní kmen, oba přijímají přízvuk, pokud jej kmen přesouvá dopředu. Z hlediska větného významu samozřejmě je rozdíl, jestli větu *tą žodi jis teprišimena* budeme interpretovat “jen na toto slovo si vzpomene” nebo “jen at’ si na toto slovo vzpomene”. Přesto snad můžeme uznat, že spisovná litevština systematizovala do dvou speciálních vztahů něco, co v mnohoútvárovém celku národního jazyka před-

stavuje jedno obsahové kontinuum: malá míra děje může být postavena do protikladu k míře obvyklé, čímž vynikne nedostatečnost, ale též k absenci děje vůbec, čímž vynikne uskutečnění, cf. “ jen přijd’ ” (nemusíš nic dělat, stačí, když prostě přijdeš) vs. “ jen přijd’ ” (uvidíš, co se stane, když se opovážíš přijít). Důraz na uskutečnění děje lze interpretovat jako přípustku i jako výzvu, aniž je nutné – ba často vůbec jen možné – mezi přípustkou a výzvou přísně rozlišovat.

DERIVAČNÍ POTENCIÁL. Charakteristické morfy /-ie/ a /-ai/ vykládáme diachronně jako proměny konjugačních formantů v systému litevském, nikoliv jako zakonservované indoevropské archaismy. Historicky můžeme doložit, že speciálně morf /-ai/ posloužil jako nový, modálně příznakový formant při tvoření širšího paradigmatu, zahrnujícího osoby 2.SG, 1.PL a 2.PL. Předklonky *te-* se u gramatických osob neužívalo. Ve 2.SG sloužilo samotné optativní /-ai/, jež se od koncovky IND.PRAES /-ai^b/ lišilo prosodickou charakteristikou, cf. ‘ říkáš ’ *sāk-ai* :: *sāk-ai* ‘ at’ řekneš’. V dalších osobách potkáváme tvary *sāk-ai-me*, *sāk-ai-te* ‘ at’ řekneme, at’ řeknete’, odvozované tak, že se za optativní morf /-ai/ napojily morfosyntaktické exponenty /-me/, /-te/. (Nemám doklady na duál, nicméně z logiky systému vycházejí jednoznačně podoby *sāk-ai-va*, *sāk-ai-ta* ‘ at’ my dva řekneme, at’ vy dva řeknete’.) Distribuce koncovkových segmentů je analogická ke schémátům \check{V} a \bar{V} (místo formantu konjugačně-paradigmatického zde slouží vokalický segment /ai/ coby nositel optativní «modality»), zvláštní distribuce kongruenčních exponentů, kdy 2.SG nenese žádný příznak, je zcela analogická ke struktuře imperativu, již rozebereme v 3.5.3.

Ve 2.SG nelze uvažovat o splynutí /-ai-&-i^b/ do jediné slabiky, protože to by sice fonématicky mohlo dát jednoslabičné /-ai/, leč uchovala by se prosodická charakteristika *b*, takže by celá koncovka vypadala /-ai^b/, nikoliv /-ai/. Uchovávaní prosodické charakteristiky jasně dokládají schémata \bar{V} , kde máme /-o-&-i^b/ > /-ai^b/, /-è-&-i^b/ > /-ei^b/, cf. 3.1.2.

Derivačního potenciálu formantu /-ai/ si jsou dobře vědomy první učebnice moderní litevštiny, jež pokládají za důležité uvedené tvary zmínit jako další možnosti v systému rozkazovacího způsobu, cf. Jablonskis (1922:§109), Senn (1929:198).

3.2.7 Všechny dosud probírané druhotné deriváty vycházely z lemmatického kmene přítomného a braly ohled na vokalickou hodnotu konjugačně-paradigmatického formantu. Pro \bar{V} = -è- jsme vždy uváděli «neuplatní se, protože tento formant se nikdy nepojí s kmenem přítomným». Nutno dodat, že formant -è- se přímo neuplatní ani u derivátů, jež vycházejí z kmene přeteritního, s nímž jediným se pojí. Nicméně i druhotné deriváty přeteritního kmene hledí ke konjugačně-paradigmatickému typu, leč jiným způsobem, než jaký jsme dosud znali.

Především se od přeteritního kmene odvozuje agentivní participium P1 se sématickým rysem PERF(ektivita).¹¹ Přímo ke kmeni se (přes případný epenthetický konsonant -j-)¹² připojuje

¹¹ Připomeňme, že dvoučlennou kategorii P1 s vnitřním dělením na vidy PROC :: PERF lze rozšířit do čtyřčlenné škály P1 o modálně nevýrazných časech PRAES, PRAET, FUT, FREQ, přičemž PRAES ≅ PROC, PRAET ≅ PERF, cf. 1.4.7.

¹² Epenthetických konsonantů -n- a -d- se užívá pouze v kmenu přítomném. Konsonantická zakončení vycházející z morfonologických rozkladů /ī/ > /i-j/, /ū/ > /u-v/, (/uo/ > /au/ > /a-v/ považujeme za součást přeteritního kmene.

bud' (1) kmenotvorný sufix o podobě *-us-* či *-i-us-*, nebo místo něho (2) komplexní zakončení o podobách *-e* a *-es*. Participiální kmen utvořený cestou (1) může (1α) syntakticky fungovat tak, jak je, tedy holý, nebo (1β) přibírat koncovky z deklinačního inventáře. V případě (1α) slouží participium jako přechodník spojující predikace o různých podmínkách, v případě (1β), obdařeno deklinačními koncovkami, chová se atributivně. Komplexní zakončení vystupují v řadě syntaktických rolí (cf. III/8.1), vyjadřující tvarem *-e* nepřítomnost kongruence i kongruenci v MASC.PL, tvarem *-es* pak kongruenci v MASC.SG. Oba typy morfů jsou slabičné samy o sobě a nevyužívají vokalického formantu konjugačně-paradigmatického, cf.

\bar{V} = -o-	VF <i>dirb-o</i> 'pracoval' → P1 PERF <i>dirb-us</i> , <i>dirb-e(s)</i> "který odvedl práci";
\bar{V} = -ě-	VF <i>lauk-ě</i> 'čekal' → P1 PERF <i>lauk-us</i> , <i>lauk-e(s)</i> "který zažil čekání";
\bar{V} = -o-	VF <i>tylě-j-o</i> 'mlčel' → P1 PERF <i>tylě-j-us</i> , <i>tylě-j-e(s)</i> "který smlčel";
\bar{V} = -ě-	VF <i>sāk-ě</i> 'říkal' → P1 PERF <i>sāk-ius</i> , <i>sāk-e(s)</i> "který řekl".

Kmenotvorný sufix i komplexní zakončení začínají samohláskou a předpokládají, že předchodzí kmen končí souhláskově. Zakončení *-e(s)* kmenovou finálu vždy slabě palatalizuje, sufix má podobu nepalatalizujícího *-us-* a silně palatalizujícího *-ius-*, cf. /'mēt-&-us/ > /'mētus/ ≡ ['m'ētus], /'mēt-&-ēs/ > /'mētēs/ ≡ ['m'ēt'ēs] "který hodil" vs. /'māt-&-ius/ > /'mācius/ ≡ ['māč'us], /'māt-&-ēs/ > /'mātēs/ ≡ ['m'āt'ēs] "který viděl".

Perfektivní participium P1 má ve všech svých tvarech, nesklonných i skloňovaných, přízvuk na morfech odpovídajících vlastní části výchozího kmene VF, k přesunu na koncovky, zakončení, ale ani na prefixový úsek nedochází, cf. VF *iš-met-ě* → P1 *iš-mēt-us*, *iš-mēt-es* "který vyhodil", VF *ap-veřk-ě* 'oplakával' → P1 *ap-veřk-us*, *ap-veřk-es* "který oplakával", VF *nu-tylě-j-o* → P1 *nu-tylě-j-us*, *nu-tylě-j-es* "který zamlčel", VF *pa-pā-sak-o-j-o* → *pa-pā-sak-o-j-us*, *pa-pā-sak-o-j-es* "který povyprávěl".¹³ Vidíme, že krátká slabika vlastních kmenových morfů s nositeli /ě/, /ǎ/ se v P1 PERF pod přízvukem dluží stejně jako v IND.PRAET.

Zbývá objasnit, kdy se uplatňuje morf *-us-* a kdy *-i-us-*. Záleží jedině na paradigmatickém typu slovesa. Silně palatalizující morf *-i-us-* přibírají právě slovesa typu ⟨-o-, -ě-⟩, pro něž je příznačný infinitív na *-y-ti*, morf *-us-* pak všechna ostatní. Na rozdíl od procesuálního participia, odvozaného od kmene přítomného, se u participia perfektivního nehledí k vokalizmu konjugačního formantu, který se pojí s jediným kmenem, nýbrž ke konjugačnímu typu, který charakterizuje celé lemmatické trojkmení.

Zakončení *-a*, *-as* a *-e*, *-es* jsou dokonale symetrická, cf. (*rāš-a*, *rāš-as* :: *rāš-e*, *rāš-es*) ≈ (*rāš-o* :: *rāš-ě*). Příslušné morfy jsou sice strukturálně homologické, ne však derivačně analogické. Zatímco tvary *rāš-o* a *rāš-a(s)* lze propojit panchronním derivačním vztahem {*rāš-o*} ≡ /'rāš-o/ < /'rāš-&-o/ → /'rāš-&-o-nt(s)/ > /'rā|š-ǎnt(s)/ > /'rā|š-ǎN(s)/ > /'rā|š-ǎ(s)/ ≡ {*rāš-a(s)*}, tvary *rāš-ě* a *rāš-e(s)* takto propojit nelze, protože vokalizmus *-e(s)* nevzniká setkáním konjugačního formantu *-ě-* se segmentem *-nt-* v jediné slabice.

Do derivačního okruhu préteritního kmene dále patří substantiua uerbālia, všechna nōmina āctiōnis a mnohá nōmina agentis. Jejich formální morfologii podrobně popisujeme v III/8.4, zde se pouze zmíníme o jim příslušné kmenotvorbě. Nōmen āctiōnis označuje jak slovesný

¹³ Slabika /'pā-/ nesoucí přízvuk je předponou deaktualizovanou – na rozdíl od aktuální předpony /pā-/ , jež přízvuk nenese – a jako taková je součástí vlastního kmene, cf. 2.3.5, 2.4.0.

děj, tak jeho výsledek, cf. *sprend-é lygti* ‘řešil rovnici’ → *lygtiēs sprend-īm-as* ‘řešení rovnice’, kde *sprendīmas* ‘řešení’ označuje jednak hledání čísel vyhovujících zadanému vztahu, jednak nalezená čísla. Tvoří se sufixem *-im-* nebo *-īm-*, jenž se připojuje přímo ke kmeni préteritnímu. Volba mezi sufixovými alomorfy se děje podle stejných zásad jako v případě *-us-* a *-ī-us-*. Morf *-īm-* přibírají právě slovesa konjugačního typu ⟨*-o-*, *-ē-*⟩, morf *-im-* pak všechna ostatní, cf. *prāšo prāšē prašyti* ‘prosil’ → *prāš-ym-as* ‘prosba’ vs. *lėidžia lėido lėisti* ‘povolil, vydal’ → *leid-īm-as* ‘povolení, vydání’. Prosodickou charakteristiku těchto derivátů můžeme v úplnosti popsat až zvláštním aparátem jmenné morfologie (cf. III/2.3). Ve vazbě na sloveso lze říci pouze to, že sufix *-īm-* nenese přízvuk nikdy, sufix *-im-* pak právě tehdy, když préteritní kmen neobsahuje jiný slabičný kmenotvorný sufix, cf. *gim-é* ‘narodil se’ → *gim-īm-as* ‘narození’ vs. *gyv-ėn-o* ‘žil’ → *gyv-ėn-im-as* ‘život’.

Pokud *nōmina actiōnis* hledí ke struktuře slovesného kmene nejpozději v souvislosti se svou prosodickou charakteristikou, pak *nōmina agentis* hledí ke struktuře slovesného kmene již v souvislosti s výběrem slovo tvorného morfu. Má-li sloveso ve svém infinitivním (*sīc*) kmeni slabičný sufix, odvozuje se konatelské jméno od tohoto infinitivního kmene sufixem *-to-j-as* < /-to-&-j-as/. Je-li infinitivní kmen bez sufixu, odvozuje se konatelské jméno od kmene préteritního sufixem *-ė-j-as* < /-ė-&-j-as/ nebo *-ik-as*, cf. *prāšo prāšē prašyti* ‘prosil’ → *praš-ý-to-j-as* ‘prosebník’ vs. *lėidžia lėido lėisti* ‘povolil, vydal’ → *leid-ė-j-as*, *leid-ik-as* ‘vydavatel’ (tiskovín), ale též obecně “povolovatel”. Suffixy *-ė-j-as* a *-ik-as* nesou přízvuk vždy, takže je můžeme zapisovat *-ė-j-as* a *-ik-as*, sufix *-to-j-as*, připínaný za kmenotvorný sufix infinitivní, nenese přízvuk nikdy.¹⁴

Více morfologických derivátů v okruhu préteritního kmene nenajdeme.

3.2.8 Zmíňme se nakonec o jednom derivátu, který najdeme spíš v popisech lexika než gramatiky. Je participiální povahy v tom smyslu, že umožňuje syntakticky kondensovat dvě věty, obě se stejným podmětem. V tom se shoduje s participiem P1½ (cf. 1.3.3, 3.8.4). Liší se od něho tím, že je neproduktivní, váže se na velmi úzký výsek lexikální sémantiky a mění rekcii predikátu. Pomocí AtgDLKŽ se mi podařilo sebrat následující případy:¹⁵

<i>vėd-a</i> ‘vede’	→ <i>vėd-in-as</i> “a vede s sebou”
<i>vėž-a</i> ‘veze’	→ <i>vėž-in-as</i> “a veze s sebou”
<i>nėš-a</i> ‘nese’	→ <i>nėš-in-as</i> “a nese s sebou”
<i>vėlk-a</i> ‘vleče’	→ <i>vėlk-in-as</i> “a vleče za sebou”
<i>vār-o</i> ‘žene’	→ <i>vār-in-as</i> “a žene před sebou”
<i>gėn-a</i> ‘žene’	→ <i>gėn-in-as</i> “a žene před sebou”

¹⁴ Rozlišujeme mezi systémovostí a usuálností. Ke slovesu *āria ārė ārti* máme vedle systémového *arė-jas* “ten, kdo orá”, jakoby “oratel”, usuální *artójjas* ‘oráč’, volně odvozené sufixem *-to-j-* přidaným ke kmeni préteritnímu. Na to, že *artójjas* vychází z kmene préteritního, usuzujeme z prosodických charakteristik slova: přízvuk je na příponě, jak je tomu u systémových derivátů préteritního kmene se suffixy *-ė-j-as* a *-ik-as*; z infinitivního *ār-ti* o akútové intonaci by sufix *-to-* na sebe přízvuk nikdy nepřetáhl.

¹⁵ Tytéž lexikální jednotky uvádí ve své gramatice i Jablonskis (1922 §171). DLKŽ ony jednotky označuje za žemaitickou dialektální zvláštnost, Jablonskis jako citát ze spisovatelky Žemaitė, s níž spolupracoval jako jazykový poradce a jejíž dílo se vzhledem ke své prestiži stalo hlavním zdrojem žemaitismů přijatých do spisovného jazyka.

Díky tvarům *veļk-in-as*, *gēn-in-as* můžeme prokázat, že jde o deriváty přítomného kmene (přítomnum vypadá *viļk-o*, *gīn-ē*, infinitív *viļk-ti*, *gīn-ti*). Musíme však konstatovat, že deriváty neberou ohled na vokalismus konjugačně-paradigmatického formantu, což jsme v derivačním okruhu přítomného kmene dosud nepotkali.

Deriváty nabízejí svůj přízvuk koncovkám a ty jej podle svých prosodických vlastností případně přijmou. Je proto *vēd-in-as* (MASC.SG) :: *ved-in-ī* (MASC.PL) :: *ved-in-à* (FEM.SG) :: *vēd-in-os* (FEM.PL). S takovým prosodickým chováním jsme se setkali již u P2. Tam nicméně celý prosodický rys nabízení kmenového přízvuku koncovce hleděl ke konjugačně-paradigmatickému zařazení, takže vedle *vēd-a-m-as* vs. *ved-a-m-ī* stálo *vār-o-m-as* et *vār-o-m-ī* (formant -o- brání pohybu přízvuku). Zde se však formanty neuplatňují, a tak máme *vār-in-as* vs. *var-in-ī*. Stejně jako v P2 a VF se i zde kmenové /ě/, /ā/ pod přízvukem dluží.

Použití participia na -in- je vázáno na výlučné lexikálně-syntaktické podmínky. Propojují se jimi dvě větné predikace, přičemž participium označuje děj příznakově podaný jako průvodní okolnost. Obě predikace musí mít podmět, a to stejný. Participium se s ním coby predikát shoduje v rodě a čísle. Koncovky, jež onu shodu vyjadřují, odpovídají adjektivním koncovkám nominativu, leč pádová kategorie zde nemá opodstatnění: syntaktický kontext nedovoluje participium skloňovat. Participia se odvozují jen od výše uvedených sloves. Těm je společný lexikálně sémantický rys “brát s sebou”. V hlavní predikaci musí být sloveso pohybu. Všechna slovesa, jež tvoří participium na -in-, sice mají rekcii akuzativní, leč participium si vynucuje instrumentál. Typické příklady (Jablonskis 1922 §91 X): *Inamē išējo vienu vaiku nešina*, *antru vedina* ‘Podruhyneš odešla, jedno dítě nesouc, druhé vedouc za sebou’; *Iējo pilvu varinas*, *ridinas* ‘Vstoupil a své obrovské břicho přímo tlačil, valil před sebou’.¹⁶

Jablonskis (1922 §171) je, nakolik vím, jediný, kdo o participiích na -in- pojednává v gramatice, přičemž vysvětluje, že o žádná participia nejde. V této práci pojmáme participia jako slovesné deriváty, jež se uplatňují v syntaktické roli predikátu či atributu, případně v obou. Tomuto vymezení výše uvedených šest derivátů vyhovuje. Stačilo by uzavřít, že tento derivační model není produktivní a vyčerpává se předvedenými příklady, a dotýčný jev důstojně pojmenovat, třeba «participium colligēns». Jablonskis při své argumentaci proti participiální povaze uvedených derivátů vychází z širšího definičního oboru, než je našich šest příkladů. Všechno jsou to výrazy mající sufix -in- a zařazené ke stejnému deklinačně-paradigmatickému typu jako *vēd-in-as*, ne všechny však vykazují stejnou derivační historii a syntaktické možnosti. Některé jsou čistými adjektivy, stojí pouze v atributu a mají jinou rekcii, genitivní, cf. *kūpinas* ‘vrchovatě plný (čeho)’, ‘jdoucí přes okraj’, *sklīdinas* ‘plný (čeho)’, ‘jdoucí až po okraj’; některá fungují jako doplněk, totiž příslovecně určení kongruentní s podmětem, a jsou zcela bez rekce, cf. *bēk skūbinas* (MASC.SG) ‘běž honem’, *bēk tēkinas* (MASC.SG) ‘utíkej co nejrychleji’; sem lze ostatně zařadit i *sāulē tēka ridinā* (FEM_SG) ‘slunce vychází, jako by se kutálelo’.

¹⁶ Tvar *vārinās* jsme vyložili výše, *ridinas* ve smyslu “valil před sebou” je hapax legomenon, jež Jablonskis cituje z Žemaitě a jež v jím citované větě jako jediný doklad přebírá LKŽ (XI: 537). Jinak se tohoto výrazu ve smyslu “kutálel se” a bez syntaktických doplnění používá ještě o slunci, jež se kutálí po obloze, a protože slunce je v litevštině femininum, je omezen na FEM.SG, cf. *sāulē tēka ridinā* ‘slunce vychází, jako by se kutálelo’.

3.3 *Infinitív, infinitívni kmen a jeho derivační podokruhy*

Nejbohatší derivační okruh má v litevštině kmen infinitívni. Sestává z několika derivačních podokruhů, jež jsou specifikovány zvláštními kmenotvornými formanty: *-t-* (případně *-d-*) pro podokruhy infinitívů, predikativu, participií a slovesných substantív, *-s-* pro podokruh futurální, *-ki-* pro imperatív, *-tum-* pro kondicionál a *-dav-* pro podokruh frekventativní. O derivačních podokruzích mluvíme proto, že za uvedenými kmenotvornými formanty se může vystřídat i několik různých morfových sad, umožňujících odvodit jak specifické uerbum finitum, tak specifické participium. V koncovech takto specifických slovesných tvarů často rozpoznáme i segmenty odpovídající vokalickým konjugačním formantům, na nichž byl postaven náš výklad derivačních okruhů přítomného a přeteritního, leč v oněch specifických podokruzích hrají roli čistě formální: vyskytnou-li se, pak vždy jediného druhu, bez možnosti obměny ve stejném postavení. Morfové sady jednotlivých specifických podokruhů proto budeme popisovat vždy jako velmi komplexní zakončení sahající od specifického kmenotvorného formantu až po kongruenční exponenty.

Všimněme si, že všechny formanty, a tudíž i všechna komplexní zakončení na ně navázaná začínají na souhlásku, zatímco všechny deriváty kmenů přítomného i přeteritního se vyznačovaly morfy počínajícími samohláskově. To má zásadní vliv na slabičné dělení infinitívni kmene oproti předchozím lemmatickým kmenům a leckdy i vyvolává druhotné změny kmenového vokalizmu.

3.3.1 Nejprve si musíme položit otázku, zda infinitívni kmen představuje morfonologickou jednotku stejné úrovně a stejně samostatnou jako lemmatické kmeny přítomného a přeteritního. Podíváme-li se totiž blíže na prvotní kmenotvorbu litevského slovesa (o tom soustavně pojedná až následující kapitola), uvidíme, že pokud se mezi třemi lemmatickými kmeny vyskytnou rozdíly v jejich morfológické derivační struktuře, jsou kmeny přeteritního a infinitívni z hlediska této struktury vždy totožné, oba pokaždé zároveň buď příznakově nezatížené, nebo naopak příznakově zatížené oproti kmenu přítomnému, a jsou-li zatíženy, pak tímž derivačním prostředkem. Jedinou výjimku představuje konjugační typ $\langle -o-, -è- \rangle$, ve kterém přítomného a přeteritního kmen vykazují morf fonématicky i prosodématicky totožný, kdežto infinitívni je zatížen příznakem $-i^b$, jenž na sebe přetahuje přízvuk stejně jako morfosyntaktické exponenty, cf. *rāš-o rāš-è raš-y-ti* ‘psal’. Jelikož však sloveso o přítomném na *-o* a přeteritu na *-è* má nutně oba kmeny stejné a infinitív nemůže mít jiný než na *-y-ti*, není sama existence konjugačního typu $\langle -o-, -è- \rangle$ dostatečným důvodem k rozlišování kmene přeteritního a infinitívniho.

Odhlédneme-li od typu $\langle -o-, -è- \rangle$, lze všechny rozdíly v podobě přeteritního a infinitívniho kmene vyložit druhotnou akomodací, jako bychom ke kmenu přeteritnímu přidávali – bez použití vokalického formantu – infinitívni sufix *-ti*. Na rozdíl od všech ostatních morfů, jež se napojují na přeteritní kmen, začíná sufix *-ti* souhláskou a vytváří slabičnou hranici. Jednotlivé případy předvedeme v následujících bodech vždy jako derivaci NON-PERS IND_PRAET → INF:

- Končí-li přeteritní kmen na dentální (alveolární) explozívu, ta se před sufixem *-ti*, jenž alveolární explozívou začíná, disimuluje na neznělou frikatívu *-s-* téže artikulační řady, cf. ‘hodil’ //mēt-&-è/ → //mēt-&-ti/ > //mèsti/ ≡ {mèsti} ‘hodit’, ‘vedl’ //vèd-&-è/ → //vèd-&-ti/ > //vèsti/ ≡ {vèsti} ‘vést’ — k čemuž máme dokonalé české paralely *s-metl* → *s-mést*, *vedl* → *vést* (dloužení českého infinitívu je druhotné).

- Před takto disimilovanou alveolárou dochází povinně k výměně nositele slabičné délky podle vzorce $\check{V}nS > \bar{V}S$, přičemž se důsledně uchovává intonace, cf. ‘kousl’ /'kãnd-&-o/ → /'kãnd-&-ti/ > /'kãnsti/ > /'kãsti/ ≡ {kãsti} ‘kousnout’, ‘lezl’ /'lĩnd-&-o/ → /'lĩnd-&-ti/ > /'lĩnsti/ > /'lĩsti/ ≡ {lĩsti} ‘lézt’.
- Končí-li préteritní kmen na sonoru a před ní je dlouhá samohláska nebo dvojhlaska, dojde v infinitívu k výměně nositele slabičné délky podle vzorců $\bar{V}|R > \check{V}R|C$, $VV|R > \check{V}R|C$, přičemž intonace dlouhé slabiky zůstává zachována, cf. /'kē|l-&-è/ → /'kēl|-&-ti/ > /'kēlti/ ≡ {kēlti} ‘zvedat’, /bē|r-&-è/ → /bēr|-&-ti/ > /bērti/ ≡ {bērti} ‘sypat’, ‘(s)padl’ /'púol-&-è/ → /'púol-&-ti/ > /'púlti/ ≡ {púlti} ‘(s)padnout’.¹⁷ Dodejme, že stojí-li v préteritním kmeni před sonorní finálou krátká samohláska, vzniká v infinitívu změnou slabičné hranice nová dlouhá slabika, jež má intonaci akúťovou, cf. ‘povstal’ /'kĩ|l-&-o/ → /'kĩl|-&-ti/ > /'kĩlti/ ≡ {kĩlti} ‘povstat’, ‘sypal se’ /'bĩ|r-&-o/ → /'bĩr|-&-ti/ > /'bĩrti/ ≡ {bĩrti} ‘sypat se’ (cf. 2.4.1 n.11).
- Končí-li préteritní kmen na souhláskový trs tvořený frikatívou a guturální explozívou, v infinitívu se pořadí těchto souhlásek obrátí. To proto, aby i infinitív dodržel obecné schéma litevského kmene $-S^1T^2R^3_V(V)_R^4T^5S^6T^7//R^7-$ (cf. I/3.6.4). Pořadí ⟨frikatíva – explozíva⟩ zaujímá pozice S^6T^7 , což jsou vůbec poslední pozice v konsonantickém schématu, takže na počáteční souhlásku z infinitívního sufixu *-ti* už nezbyvá místo. Pořadí ⟨explozíva – frikatíva⟩ se promítne do pozic T^5S^6 a pozice T^7 je volná, cf. ‘znamenal’ /'réišk-&-è/ → /'réišk-&-ti/ > /'réikš-ti/ ≡ {réikšti} ‘znamenat’, ‘pletl, splétal’ /'mēzg-&-è/ → /'mēzg-&-ti/ > /'mēgz-ti/ ≡ {mēgzti} ‘plést, splétat’.
- Je-li v IND.PRAET kmen zakončen vokalicí a vokalicí koncovka se napojuje přes vkladnou souhlásku *-j-* (jiných se v préteritu neuzívá), pak tato při odvozování infinitívu mizí, cf. ‘spal’ /mie'gó-j-o/ < /mie'gó-&-o/ → /mie'gó-&-ti/ > /mie'góti/ ‘spát’, ‘mluvil’ /kal'bē-j-o/ < /kal'bē-&-o/ → /kal'bē-&-ti/ > /kal'bēti/ ‘mluvit’.
- Má-li préteritní kmen svou původně vokalicí finálu druhotně konsonantizovanou (týká se krajních samohlásek), vystupuje v infinitívu její vokalicí varianta, cf. ‘pršelo’ /'lĩ|j-o/ < /'lĩ-j-o/ < /'lĩ-&-o/ → /'lĩ-&-ti/ > /'lĩti/ ‘pršet’, ‘byl’ /'bũ|v-o/ < /'bũ-v-o/ < /'bũ-&-o/ → /'bũ-&-ti/ > /'bũti/ ‘být’, ‘dostal’ /'gã|v-o/ < /'gãv-&-o/ < /'gãũ-&-o/ → /'gãũ-&-ti/ > /'gãũti/ ‘dostat’. Pokud kvůli druhotné konsonantizaci došlo navíc k proměně /uo/ > /au/, restituuje se v infinitívu původní podoba, cf. ‘dal’ /'dãv-&-è/ < /'dãv-&-è/ < /'dãũ-&-è/ < /'dũõ-&-è/ → /'dũõ-&-ti/ > /'dũõ-ti/ ≡ {dũõti} ‘dát’.
- Předchází-li druhotnému konsonantu dlouhá samohláska, pak se v infinitívu zkracuje. Slabičná délka i intonace zůstávají zachovány, jejich nositelem je nyní dvojhlaska, cf. ‘pobil’ /'kóv-&-è/ < /'kó|ũ-&-è/ → /'kóũ|-&-ti/ > /'kãũ-ti/ ≡ {kãũti} ‘pobít’.

3.3.2 V předchozích případech jsme vlastně jen s obrácenou orientací prepisovali morfonologické procesy vyložené v oddíle 2.3 (zvláště v částech 2.3.1 a 2.3.3). Lze-li pravidelnými úpravami kmenových morfů převádět préteritum na infinitív a zase zpět, je to argument pro ekvivalenci obou kmenů, nikoliv pro jejich samostatnou a nezávislou existenci. I za takového stavu je možné se rozhodnout pro lemmatické trojkmení. Lze to provést jako účelový krok,

¹⁷ Fonématický zápis /'púlti/ vyjadřuje akúťovou intonaci běžnou značkou pro akút (´), zato grafématický zápis {púlti} vyjadřuje tutéž akúťovou intonaci slabiky o smíšené dvojhlasce, jež začíná krátkou krajní samohláskou, značkou gravisovou (˘), cf. I/3.2.4.

který umožňuje pohotově pracovat s dvojí podobou kmene pro dva různé morfonologické kontexty, jak je při různě vedené slabičné hranici vytváří morfové napojení samohláskové (PRAET) a souhláskové (INF). Vedle takto pragmatické motivace však nalézáme i jemnější důvody morfonologické: infinitív se od derivátů préteritního kmene liší svým prosodickým chováním — a toto chování předává svým specifickým podokruhům futurálnímu, imperativnímu, kondicionálovému a frekventativnímu. Právě proto pokládáme zmíněné podokruhy za speciální deriváty infinitívu, nikoliv préterita. Ostatně při jejich odvozování už nepůsobí ani všechny morfonologické proměny, jež utvářely zvláštnosti infinitivního kmene oproti préteritnímu.

A) Nejnápadnějším prosodickým rozdílem je to, že ve vlastním kmeni nedochází pod přízvukem k prodloužení krátkých slabik o vrcholech /ě/ a /ǎ/, což v témže úseku kmene préteritního je naopak pravidlem, cf. ‘uhasínal’ /'gēs-o/ < /'gēs-&-o/ vs. /'gēs-&-ti/ > /'gēsti/ ‘uhasnout’, ‘kopal’ /'kās-è/ < /'kās-&-è/ vs. /'kās-&-ti/ > /'kāsti/ ‘kopat’. Postihuje to nejen samotný tvar INF, ale též podokruhy FUT, IMPER, COND a FREQ.

Préteritní (stejně jako přítomní) kmen se prodlouží i v úseku kmenotvorných sufixů, nicméně pro infinitív nemůžeme předvést žádný, který by zároveň nesl přízvuk a nepodléhal druhotné diftongizaci. Suffixy /-ě|n-/ a /-ǎ|v-/, jež se v préteritním kmeni prodlouží, cf. /'gīv-as/ ‘živý’ → /gī'v-&-ě|n-&-o/ > /gī'vēno/ ‘žil’, /'tarn-as/ ‘sluha’ → /tar'n-&-ǎ|v-&-o/ > /tar'nāvo/ ‘sloužil’, mají v kmeni infinitivním vždy podobu dvojháskovou, cf. /gī'v-&-ěn|-&-ti/ > /gī'vēnti/ ‘žít’, /tar'n-&-ǎv|-&-ti/ > /tar'n-ǎū|ti/ > /tar'nāūti/ ‘sloužit’. Suffixy /-tě|l-è-/ a /-tě|r-è-/, které se v infinitívu nemění, zase nikdy nenesou kmenový přízvuk.

Jediné případy, kdy v infinitivním kmeni najdeme pod přízvukem ve slabice o cirkumflexové intonaci dlouhé /ē/, /ā/, které jsou «etymologicky» krátké, představují druhotná slovesa, jež si prodlouženou slabiku přinesla z výchozího jména. V oněch slovesech se přízvuk nikdy nepohne. V jejich vlastním okruhu tedy vůbec nelze mluvit o prodloužení pod přízvukem, protože nepředvedeme slovesný tvar, jenž má přízvuk jinde, a sledovaná slabika je v důsledku toho krátká. Souvislost se zdĺoužením morfu pod přízvukem si uvědomíme teprve tehdy, když z okruhu slovesné jednotky vyjdeme ven, cf. *gēr-in-a gēr-in-o gēr-in-ti* ‘zlepšovat’ vs. *gēr-as* ↔ *geri* ‘dobrý’, *grāž-in-a grāž-in-o grāž-in-ti* ‘zkrášlovat’ vs. *grāž-ūs* ↔ *grāž-ūs* ‘krásný’, *pā-sak-o-j-a pā-sak-o-j-o pā-sak-o-ti* ‘vyprávět’ vs. *pa-skait-à* ↔ *pā-skait-os* ‘přednáška’ (vycházíme z analogie, protože etymologicky bezprostřední slovo *pā-sak-a* ‘pohádka’ má přízvuk trvale na první slabice, takže samo prodloužení nepředvede). Další příležitost nabízí prefix *per-*, který vždy strhává přízvuk na sebe: dostaneme jiné, blízké příbuzné sloveso, jež oproti výchozímu dokládá krácení /ē/ > /ě/, /ā/ > /ǎ/, cf. *pér-ger-in-a pér-ger-in-o pér-ger-in-ti* ‘přehnal vylepšování’, *pér-grāž-in-a pér-grāž-in-o pér-grāž-in-ti* ‘přezdobil’, *pér-pa-sak-o-j-a pér-pa-sak-o-j-o pér-pa-sak-o-ti* ‘převyprávěl’.

Oklika přes druhotné sloveso nám dokonce vnukává představu, jak v potenci systému předvést prodloužení /ě/ pod přízvukem v předklonce. Muselo by jít o předklonku deaktualizovanou, jakou dokládá skutečně existující substantívum *nē-liga* ‘předstíraná nemoc’, dosl. ‘ne-nemoc’. To ve všech svých tvarech nese přízvuk na první slabice, paralelně k *ne-láisvè* ‘ne-svoboda, zajetí’, kde je morf *ne-* vždy mimo přízvuk a krátký. Nyní zbývá ke jménu *nē-liga* vymyslet sloveso **nē-lig-o-j-a nē-lig-o-j-o nē-lig-o-ti* ‘předstíraně churaví’ podle vzoru *ligà* ‘nemoc’ → *lig-ó-ja lig-ó-j-o lig-ó-ti* ‘churaví’ — u vědomí, že systém umožňuje třeba *ne-láisv-in-a* ‘bere do zajetí’.¹⁸

¹⁸ Nabídka vymyšleného příkladu není vědecky nepoctivá, uvedeme-li, že je vymyšlený, aby předvedl

B) Dalším nápadným prosodickým rysem infinitivních podokruhů je skutečnost, že se přízvuk nikdy nedostane mimo úsek vlastního kmene, zatímco v IND.PRAET jsme svědky jak exocentrické akce dopředu, tak endocentrické akce zezadu, cf. *něš-ě* → *ně-neš-ě*, *něš-ě* → *neš-eĩ* (zde navíc doprovázeno změnou délky v kmenové slabice).

Infinitív může mít před vlastním kmenem různé morfy, žádný z nich ale přízvuk nepřebírá, cf. *něš-ti* 'nést', *at-něš-ti* 'přinést', *at-si-něš-ti* 'přinést si' (vs. *něš-ě*, *at-neš-ě*, *at-si-neš-ě*) — s výjimkou předpony *pér-*, jež na sebe strhává přízvuk za všech okolností, cf. *pér-neš-ti* 'přenést', *pér-si-neš-ti* 'přenést se', stejně jako ve tvarech *pér-neš-ě*, *pér-si-neš-ě*.

V samotném tvaru infinitivu o nepřenašení přízvuku dozadu za kmen nemůžeme přesvědčivě mluvit. Stačilo by říct, že charakteristický morf *-ti* na sebe nepřetahuje přízvuk z předchozí slabiky, jak to dělají třeba morfy koncovkových exponentů, ani nepřijímá přízvuk kmenem nabízený, jak to dělají třeba morfy participiálních zakončení (v okruhu PRAET). Tato nepohyblivost však platí i pro druhotné deriváty infinitivních podokruhů, kde přitom vhodné koncovky a zakončení můžeme doložit.

Nejlépe to je vidět v podokruhu FUT, který kmenotvorně vychází z tvaru infinitivu tak, že se slabičný morf *-ti* nahradí neslabičným rozšířením *-s-*. Sloveso *tār-ia* *tār-ě* *tař-ti* 'pronést, vyslovit' má futurum *tař-s* (v neosobě jen holý kmen). Zatímco koncovky 1.SG a 2.SG v IND.PRAES i IND.PRAET na sebe kmenový přízvuk přetahují, cf. *tar-iũ*, *tar-ì*, *tar-iaũ*, *tar-eĩ*, ve FUT se tak neděje, cf. *tař-s-ju*, *tař-s-i*, ačkoliv jde o stejné exponenty /-u^b/ a /-i^b/ a předchozí slabika, jež nese přízvuk, je neakutová. Podobně v P1 (MASC) máme pro PRAES *tar-iãš*, *tar-iã*, leč pro FUT *tař-s-iãš*, *tař-s-iã*. Přidejme i rozdíl mezi *sũ-tar-ia*, *sũ-tar-ě* a *su-tař-s* 'dohodnou'.

Nepohyblivostí přízvuku, zde předvedenou pro podokruh FUT, se vyznačují i podokruhy IMPER, COND a FREQ.

C) V úvodu této části jsme řekli, že při odvozování druhotných kmenů nepůsobí ani všechny morfonologické proměny, jež utvářely zvláštnosti infinitivního kmene oproti préteritímu. Vzhledem k podobě specifických morfů se to týká jedině pravidla $\check{V}nS > \check{V}S$. Pro žádné jiné z pravidel uvedených v bodě 3.3.1 nejsou splněny předpoklady, takže nelze předvádět, že neplatí.

Futurální kmen se odvozuje tak, že ve tvaru infinitivu nahradíme morf *-ti* morfem *-s-*. Za *-s-* mohou následovat další morfy, ale i holý kmen má jistý gramatický význam (NON-PERS FUT). Pokud v INF stála před morfem *-ti* posloupnost / $\check{V}n$ /, vznikne ve FUT posloupnost / $\check{V}ns$ /, cf. 'rovný' *lȳg-us* → *lȳg-in-ti* → *lȳg-in-s* 'bude srovnávat'. Tvar *lȳg-in-s* sice obsahuje posloupnost /-ins/, leč zůstane, jak je, a nepřejde na **lȳgis*, jak by žádalo pravidlo $\check{V}nS > \check{V}S$, jež se při odvozování tvaru INF od kmene PRAET uplatňovalo, cf. /'lĩnd-&-o/ → /'lĩnd-&-ti/ > /'lĩn̄sti/ > /'lĩsti/ ≡ {lĩsti}. Podobně 'živý' *gȳv-as* → *pér-gyv-en-ti* → *pér-gyv-en-s* 'přežije' vs. /nu-'skeñd-o/ → /nu-'skeñd-&-ti/ > /nu-'skeñs-ti/ > /nu-'skēsti/ 'utopit se'.

Neplatnost morfonologického pravidla, totiž stav, kdy nastaly podmínky, leč nedostavil se závěr, je zásadní logický argument pro to, že kmen FUT nelze odvozovat z kmene PRAET sou-

možnosti abstraktního systému. V našem uchopení jazykovědy (cf. I/1) jsou legitimní všechny příklady, jež lze opřít o konkrétní texty. Konkrétnost se přitom vztahuje k situaci, kdy je něco někde vytvořeno a přijato jako text, a může zavazovat byt' jen malé společenství mluvčích. Vytvoříme-li takovou situaci ad hoc pro sloveso **nēligoti*, bude náš příklad platný. Ostatně paralelní derivát *ne-láisv-in-a* *ne-láisv-in-o* *ne-láisv-in-ti* je též více než abstraktní, byt' z potence systému plně srozumitelný. Uvádí jej LKŽ (VIII:644) bez textového výskytu jako heslo, které má slovník Sirvydův/Szyrwidův (vydání 1713) a které Kurschat do svého slovníku (1883) přebírá jako pochybné, nedoložené.

běžně s kmenem INF. Kmen FUT lze odvodit teprve z kmene INF, a jde o jiný morfologický proces podléhající jiným pravidlům. Kmeny IMPER, COND a FREQ prohlásíme za samostatnou derivaci v okruhu INF podle analogie s FUT, již blíže rozvedeme v oddílech 3.4–7.

Dodejme, že prosodické charakteristiky, jež jsme uvedli sub A) et B), neplatí – vůbec, či jen částečně – pro podokruhy predikativu (perfektivního) a participií (jednak deagentivního perfektivního, jednak agentivního procesuálního), jež se jinak po fonématické stránce s kmenem infinitivu shodují. Těmto derivátům, spolu s druhotnými jmény, jež jsou s nimi derivačně analogická, věnujeme oddíl 3.8.

3.3.3 Zmiňme se na závěr o nejbližších derivátech infinitivu (INF). Za ně se tradičně pokládají supinum (SUP) a *būdinys* (BŪD). Takto jsme je i zavedli v části 1.3.2 coby lexikálně-gramatický podokruh infinitivní. O jejich gramatických funkcích jsme tehdy řekli, že infinitiv je obecným doplněním zřetele ke slovesnému ději, supinum pak zvláštním doplněním zřetele ke slovesnému ději, vázaným na jistý syntaktický kontext, a *būdinys* možná ani není větný člen (cf. I/1.4.1), jenom se *faute de mieux* zařazuje jako příslovecné určení. U tohoto vymezení zatím zůstaneme, soustavný výklad všech tří forem patří až do dalšího svazku. Zaměřme se nyní na jejich morfovou strukturu a prověříme, zda představují jediný podokruh derivační.

Všechny tři formy vycházejí fonématicky z téhož kmene a liší se navzájem pouze charakteristickým sufixem. Ten je vždy jednoslabičný a vždy začíná na *-t-*: *-ti* (INF), *-tu* (SUP), *-te* (BŪD). Infinitivní sufix běžně podléhá tronkaci, cf. ‘říci’ *sak-ý-ti* > *sak-ý-t* ‘říct’, ‘býti’ *búti* > *bút* ‘být’; obě podoby přitom koexistují ve spisovném (síc!) projevu mluveném i psaném. K tronkaci nemůže dojít, pokud se za infinitivní sufix přidává reflexivní morf (to se shoduje s naším výkladem tronkace koncovek v 3.1.4). Ostatní dva sufixy se nezkracují.

Supinum se s infinitivem shoduje ve všech prosodických charakteristikách předvedených výše sub A) et B), sc. kmenová slabika se pod přízvukem nedlouží a přízvuk nikdy nespočívá na prefixovém úseku s výjimkou předpony *pér-* (uvědomme si banální korolár, že infinitiv i supinum prefixové úseky vůbec připouštějí). Dodejme, že za sufixy *-ti* i *-tu* lze přidat reflexivní morf, a to v podobě neslabičného *-s*, takže zvrtný tvar má stále jedinou slabiku, cf. *káu-ti*, *káu-tu* → *káu-ti-s*, *káu-tu-s* ‘bít se, bojovat’. (Reflexivní morf se zezadu napojuje jedině tehdy, když infinitiv či supinum mají prázdný prefixový úsek; v opačném případě se klade – tentokrát ve slabičné podobě *si* – mezi tento úsek a vlastní kmen, cf. *káusty-ti*, *káusty-tu* → *pa-si-káusty-ti*, *pa-si-káusty-tu* ‘okovat si’.) Uzavřeme poznámkou, že ani *-ti* ani *-tu* přízvuk nikdy nenesou.

Būdinys se ve všech uvedených bodech liší. Jeho kmen se svou fonématickou stavbou shoduje s kmeny INF a SUP, leč prosodicky i kombinatoricky se s nimi rozchází.

- *Būdinys* nikdy nemá prefixový úsek, a to i když se vztahuje ke slovesům, jež příslušné morfy mají, cf. *degtè* (BŪD) *děga* (VF) ‘krásně to hoří’ vs. *degtè* (BŪD) *nè-dega* (VF) ‘vůbec to nehoří’ (dříví v kamnech) vs. *degtè* (BŪD) *iš-degè* (VF) ‘vyhořelo do základů’ (stavení), či *neštè* (BŪD) *pér-nešè* (VF) ‘přímo přenesl’.¹⁹

¹⁹ V logice systému by neměl vadit deaktualizovaný prefix, který se stal součástí vlastního kmene. Lze tedy předpokládat tvary *pā-sak-o-te*, *pa-žin-te*, *par-dúo-te*. V žádném explicitním popisu litevské gramatiky jsem o nich nenašel zmínky, žádný textový výskyt jsem sám nezaznamenal. Nicméně napínat systémové možnosti ad extrém, případně ad absurdum je účinný způsob, jak se o systému něco dozvědět, a ve smyslu poznámky 18 jsou i vymyšlené příklady legitimní. Dostane-li se můj výklad do

- Būdinys nikdy nemá zvrtný morf, a to i když se vztahuje ke slovesům, která jsou reflexiva tantum, cf. *juoktè* (BŪD) *juōkè-si* (VF) *iš manēs* ‘doslova se mi vysmáli’.
- Būdinys přijímá přízvuk na svém charakteristickém morfu *-te*. Ve spisovném jazyce dokonce máme dvě konkurující si normy: podle starší (i) přijímá *-te* přízvuk tehdy, když infinitív je přízvukován na slabice těsně předcházející sufixu *-ti* a ona slabika je neakútová (krátká, či cirkumflexová); podle mladší (ii) přijímá *-te* přízvuk vždy, když infinitív má ve vlastním kmeni před *-ti* pouze jednu slabiku. Norma (ii) rozšiřuje normu (i), přestože operuje se zcela jinými pojmy: žádný slovesný kmenotvorný sufix totiž nemůže být v infinitivním kmeni zároveň přízvukovaný a neakútový. Přesun přízvuku (INF) *dèg-ti*, *juōk-ti-s* → *deg-tè*, *juok-tè* (BŪD) odpovídá oběma normám, přízvukování *bèg-te*, *žél-te*, jehož jsme užili v I/1.4.1, odpovídá (i), zatímco podle (ii) by bylo *bég-tè*, *žel-tè*.
- Nelze se vyjádřit k dloužení či nedloužení kmenového /ě/, /ǎ/ pod přízvukem, protože v důsledku přesunu přízvuku na sufix jsou kritické slabiky vždy bez přízvuku, cf. (INF) *pa-mès-ti* ‘zahodit’, *at-ràs-ti* ‘nalézt’ → (BŪD) *mes-tè*, *ras-tè*.

Vidíme, že pro spojení INF, SUP a BŪD do jediného derivačního okruhu nejsou morfologické důvody. Toto spojení spočívá v tradici (včetně té, že būdinys se nazývá «druhý infinitív») a v indoeuropeistickém přesvědčení, že všechny tři formy jsou svým původem různé pádové tvary téhož slovesného substantíva. Nebudu toto přesvědčení vyvracet, pouze upozorním, že v systému litevského jazyka, ba ani v historickém rozpětí všech baltských jazyků nelze prokázat, že takové substantívum kdy existovalo, a pokud bychom se na ně chtěli dívat jako na substantívum defektní, vykazující pouze některé pádové tvary, čekaly by nás obrovské potíže sémantické (jak je interpretovat?) i morfonologické (proč se prosodicky liší od ostatních?). Būdinys i supínium jsou tvary systémové, leč velmi okrajové. Je slušné se k nim vyjádřit. Kde se tak stane, je málo důležité. Stalo se. Více se jimi v tomto svazku zabývat nebudeme.

3.4 Podokruh futúra. Napodobení okruhu přítomného

Podokruh futúra charakterizuje kmenotvorné rozšíření *-s-*, jež se připíná za infinitivní kmen místo infinitivního sufixu *-ti*. Takto rozšířený kmen přijímá koncovky VF, stejně jako přijímá kmenotvorné formanty participia agentivního a deagentivního. Volbou formálních prostředků i formálním (leč pouze formálním) rozsahem svých derivačních možností se podokruh specifického kmene futurálního blíží derivačnímu okruhu kmene přítomného. Vyložíme si proto jemněji rozdíly mezi nimi.

3.4.1 Vyjděme od schématu VF, jež podáváme jako tabulku komplexních zakončení počínajících specifickým formantem *-s-*. Nejprve učiníme obecné poznámky.

- Pokud kmen INF sám končí na frikativu (sykavky *s*, *z*, *š*, *ž*), specifické rozšíření *-s-* s ní asimilačně splyne do frikativy jediné. Výsledná sykavka je neznělá: v tomto ohledu pře-

rukou filologicky vzdělaného litevského básníka, prosím ho, aby se pokusil aktualizovat tvary *pā-sak-o-te*, *pa-žin-te*, *par-dūo-te* v konkrétních textech. — Z druhé strany dodejme, že LKŽ (XX:660) uvádí řadu starších dokladů na būdinys *žinte*, cf. *žinte pažįstu*, *ale negentājuos* ‘jo, znám se s ním, ale příbuzní nejsme’, *žinte nepažįno*, *prastè nesuprāto* ‘nic nepoznali (= ničeho si nevšimli), nic nepochopili’. Ke slovesům *pāsakoti* ani *pardūoti* žádný textový doklad na būdinys neznám.

váží charakter přídatného formantu, cf. /'griṁz-ti/ → /'griṁz-&-s-i-me/ > /'griṁs-s-i-me/ > /'griṁsime/ 'ponoříme se, propadneme (kam)'. Je-li kmenová sykavka tupá (š, ž), výsledná bude též tupá (a neznělá, tedy š): v tomto ohledu převáží charakter infinitivního kmene, cf. /'veřž-ti/ → /'veřž-&-s-i-te/ > /'veřš-s-i-te/ > /'veřšite/ 'stáhnete, svážete'. K výše uvedené tabulce FUT tedy existuje varianta, kde místo -s-, jež se coby iniciála charakteristického zakončení připíná za finálu infinitivního kmene, stojí -š-, které je zároveň finálou infinitivního kmene i iniciálou charakteristického zakončení. Vše, co zde a dále tvrdíme pro segment -s-, platí také pro segment -š-. Oba segmenty jsou zachycovány též grafématicky, jak dokládají zápisy {griṁsime} vs. {griṁzti}, {veřšite} vs. {veřžti}.

- Mluvnická neosoba nemá žádný exponent. Futurum stojí bez koncovky coby holý kmen se specifickým rozšířením -s, cf. *móky-s-* (rozšířený kmen) → *mókys* (neosoba).
- Zdloužené tvary syntaktických exponentů, uvedené v závorkách, se uplatní pouze před zvratnou příklonkou *s(i)*, cf. pro slovesa 'učit se' a 'učit' *móky-s-ie-si* vs. *móky-s-i* (2.SG), *móky-s-i-tè-s* vs. *móky-s-i-te* (2.PL). Zvratná příklonka se k zakončení jednoslabičnému připojuje ve slabičné podobě *si*, cf. *móky|-s-ĭ-uo|-si* (1.SG), *móky|-s-ie|-si* (2.SG); k zakončením dvojslabičným pouze v podobě neslabičné, tedy -s, cf. *móky|-s-i|-mè-s* (1.PL), *móky|-s-i|-tè-s* (2.PL). Ke tvaru NON-PERS, který má zakončení vůbec neslabičné, se zvratná příklonka připojuje též v neslabičném alomorfu -s, avšak přes pomocný vokál -i-, cf. *móky-s-i-s* vs. *móky-s*.
- Připomeňme nakonec, že před specifickým formantem -s- nedochází v moderním spisovném jazyce ke změně nositele slabičné délky podle vzorce $\check{V}nS > \bar{V}S$, cf. 3.3.2 sub C.²⁰

Schéma FUT	singulár	plurál	duál
1. osoba	-s-ĭ-u (-s-ĭ-uo-)	-s-i-me (-s-i-mè-)	-s-i-va (-s-i-vo-)
2. osoba	-s-i (-s-ie-)	-s-i-te (-s-i-tè-)	-s-i-ta (-s-i-to-)
neosoba	-s		†

3.4.2 INTERPRETACE MORFŮ 1. A 2. OSOBY

- V 1&2.PL (i v 1&2.DU) se exponenty morfosyntaktických kategorií připínají ke kmenotvornému rozšíření -s- přes vokál -i-. Ten byl původně nejspíš pouze pomocný, podobně jako ve tvaru reflexíva neosoby,²¹ nicméně v jazykovém systému se nijak neliší od konjugačně-paradigmatického formantu -i-.
- Zakončení 2.SG obsahuje exponent -i s alomorfem -ie. Jeho dvojpodoba odpovídá všem schémátům o formantu \check{V} , včetně -i-. V zakončení 1.SG -s-ĭ-u předchází exponentu -u s alomorfem -uo palatalizační prvek /i/. Slouží k tomu, aby udržel jednotný palatalizovaný

²⁰ V panchronním záběru lze pro litevštinu dobře doložit i systémy, v nichž platí nejen pravidlo $\check{V}nS > \bar{V}S$ pro specifický podokruh futúra, ale dokonce i $\check{V}nT > \bar{V}T$ pro vůbec všechny specifické formanty z derivačního okruhu infinitivního kmene. Nejslavnějším nositelem takového systému je básník Kristijonas Donelaitis = Christian Donaleitis (1714 – 1780).

²¹ Nejstarší památky i některé západní (hlavně žemaitské) dialekty XX století dokládají zakončení bez vkladného -i-. Jde přitom o úplná paradigmata jako *dúo-s-me dúo-s-te dúo-s-va dúo-s-ta*, cf. Kazlauskas (1968: 366–368), LKA (III: Nr.102).

charakter specifického rozšíření *-s-* ve všech tvarech kongruenční osoby: před *i* (at' již jde o exponent nebo pomocnou samohlásku) se totiž kmenotvorné rozšíření *-s-* palatalizuje automaticky. To je chování příznačné pro schémata s palatalizací, sc. pro $\check{V} = -\check{i}a-$, $-i-$.²²

- Musíme uzavřít, že schéma FUT v kategoriích vlastní osoby, tedy mimo NON-PERS, nabývá fonématické (síc) podoby schématu $\check{V} = -i-$. To je jednoznačná vlastnost moderního spisovného jazyka, leč pouze jedna z možností v časoprostorovém kontinuu jazyka národního.
- Od schématu $-i-$ se schéma FUT liší v prosodických charakteristikách. U zakončení 1&2.SG nevyznačujeme rys *b*, přestože je imanentní součástí příslušných exponentů a morfové komplexy jsou pouze jednoslabičné. Při rigorózním popisu ze strany kmenových zakončení bychom prosodický rys *b* uvádět měli a měli bychom dodávat, že přízvuk se na zakončení nikdy nedostane v důsledku zvláštního prosodického chování kmene, cf. 3.3.2 sub B.²³

3.4.3 INTERPRETACE MORFU NEOSOBY

Zakončení NON-PERS.FUT sestává z holého kmene bez koncovky, pouze s kmenotvorným rozšířením *-s*. Konjugační formant $-i-$ není přítomen. Nelze přitom tvrdit, že byl pouze druhotně opuštěn: nikdy tam nebyl. O tom svědčí i zvláštní prosodická charakteristika vyznačená †.

Rys † uvedený u NON-PERS znamená, že zakončení *-s* mění prosodické vlastnosti kmene, a to jedním ze dvou způsobů: (A) kmenová slabika se zkrátí, nebo (B) kmenová slabika změní svou intonaci ve směru od akútu k cirkumflexu, cf. (A) *li-s* vs. *lý-ti* (INF) 'přšet', *bù-s* vs. *bů-s-ì-u* 'budu', (B) *vỹ-s* vs. *vý-s-ì-u* 'poženu', *siũ-s* vs. *siũ-s-ì-u* 'budu šít'. Aby k uvedeným změnám mohlo dojít, musí koncová slabika kmene být dlouhá a mít akútovou intonaci. Jsou-li obě podmínky splněny, k jedné ze změn (A) a (B) dojde povinně.

Ke krácení podle (A) dochází jedině u sloves 1° s kořenem zakončeným na \bar{i} , \bar{u} a 2° přijímajících v přítomnosti kmenové rozšíření *-n-* (znovu a podrobněji vyložíme v 4.2.8). Podmínkou 2° vysvětlíme, proč se krátí slovesa *lis*, *bùs* (PRAET /'li-j-o/, /'bu-v-o/ → PRAES /'li-ñ-j-a/, /'bu-ñ-v-a/ > /'lija/, /'bůva/ ≡ {lýja}, {bůva}), a nekrátí slovesa *vỹ-s*, *siũ-s* (PRAET /'vi-j-o/, /'siũ-v-o/ → PRAES /'ve-j-a/, /'siũ-v-a/ ≡ {věja}, {siůva}).

K metatonii podle (B) dochází ve všech ostatních případech, cf. 'bude pracovat' *dirb-s* vs. *dirb-s-ìu*, 'zvedne' *keļ-s* vs. *kél-s-ìu*, 'poroste' *aũg-s* vs. *aug-s-ìu*, 'poběží' *běg-s* vs. *běg-s-ìu*, 'řekne' *sakỹ-s* vs. *saký-s-ìu*.

K metatonii dochází i v neosobě zvrtných sloves, cf. *domě-s-i-s* vs. *domě-s-ìu-o-si* 'budu se zajímat', *sakỹ-s-i-s* vs. *saký-s-ie-si* 'řekneš si', *keļ-s-i-s* vs. *kél-s-i-mě-s* 'zvedneme se, povstaneme'. Nelze však doložit výskyt zvrtného morfu za těmi tvary neosoby FVT, ve kterých dochází ke krácení akútové délky: brání tomu sémantika příslušných sloves.²⁴

²² Staré památky a dialekty, které v PL a DU nepoužívají vkladného *-i-*, mají v 1.SG zakončení též nepalatalizované, sc. *-s-u*, leč i tam jsou palatalizované tvary 1.SG doloženy.

²³ Taková je norma spisovného jazyka. Mimo spisovný jazyk doložíme i jiné prosodické chování kmene, takže rys *b*, příznačný pro schéma $-i-$, se projeví i ve FUT, cf. 'odejít' *iš-ei-ti* → *iš-ei-siũ* oproti spisovnému *iš-ei-siũ*, jak dokládá Otrebski (1956: §466) pro nářečí východoaukštaitská. Kazlauskas (1968: 369) dokonce pro nářečí neužívající vkladného *-i-* dokládá časování jako 'koupit' *pirk-ti* → *pirk-smè*, *pirk-stè*, kde se prosodický rys *b* uplatňuje i u exponentů plurálových.

²⁴ Reflexivní morf se uplatní, pokud vůbec, jen zároveň s prefixem, takže stojí vždy před kmenem, nikdy za koncovkou, cf. *bůva bùvo būti* → *bùs* et *pa-si-bùs* 'pobude si', *rỹja rijo rýti* → *rìs* et *pri-si-rìs* 'nacpe se, přežere se'.

Případy (A) i (B) jsou důležitým argumentem pro diachronní výklad, že v neosobě futúra nedošlo za předcházejícího vývoje litevštiny ke ztrátě koncovky, nýbrž že tento tvar nikdy koncovku neměl. Jenom tak mohl podlehnout obecnému zákonu Leskienovu o krácení akútové koncové slabiky. Krácení dokládá případ (A). Metatonie podle (B) skýtala v době platnosti onoho zákona prostředek jak délku uchovat, popř. restituovat. Výskyt metatonie i ve zvrtných tvarech typu *domėsis*, *keĩsis* navíc dokládá, že prosodické rysy dotvářejí celkovou charakteristiku kategoriálně vymezeného tvaru (zde NON-PERS FUT) a nemění se podle okolí, v jakém se onen tvar právě vyskytuje. Stejný jev můžeme pozorovat ve schématech $\bar{V} = -o-$, $-ė-$, kde koncovky 1.SG a 2.SG rovněž podstoupily metatonii, aby si uchovaly dlouhou slabiku. Nová cirkumflexová intonace se i tam drží též ve tvarech zvrtných, příklonkových, kde krácení nikdy nehrozilo, takže v nich teoreticky mohla zůstat původní intonace akútová, cf. **sak-áu* > *sak-aũ* 'říkám' et *sak-aũ-si* 'říkám si'.

Zdůrazněme na závěr, že prosodická charakteristika morfu NON-PERS FUT se týká pouze dvou kategorií prosodemat, délky a intonace. Je-li poslední slabika infinitivního kmene dlouhá akútová, pak neslabičné zakončení $-s^{\dagger}$ akút vždy zruší, a to buď tím, že vůbec zruší slabičnou délku, čímž jakákoliv intonace přestane existovat (A), nebo tím, že slabičnou délku sice uchová, leč provede metatonii v rámci ekvipolentní kategorie intonace (B). Nikde neargumentujeme polohou přízvuku. Je jen souběh okolností, že případ (A) nastává výlučně v kmenech jednoslabičných, a tudíž nesoucích přízvuk. Případ (B) nastává i ve kmenech víceslabičných, at' již přízvuk spočívá na kterékoliv kmenové slabice. Zde je nutné se odpoutat od lituanistické tradice gramaticko-ortografické a uvědomit si, že byt' intonační rozdíly mimo přízvukovou slabiku nemusí «být slyšet», nepřestávají být výrazovým prostředkem a uvědomělý výklad jazykového systému s nimi musí vždy pracovat, cf. I/3.2, II/3.1.6, III/2.4.

3.4.4 Od kmene futurálního lze odvodit dva druhy participií, agentivní s formantem *-nt-* a deagentivní s formantem *-m-*. Víme již (3.2.4–5), že oba konsonantické formanty předpokládají formanty vokalické. V okruhu přítomném v této roli vystupují formanty konjugačně-paradigmatické. Co vystupuje zde?

- Před deagentivním formantem *-m-* nalézáme vokál *-i-*, též pomocný vokál, který slouží i v tabulce VF, cf. *būs-i-me* 'budeme' → *būs-i-m-as* 'budoucí'. Tato derivace je zcela pravidelná a vytváří dojem silného spojení mezi FUT a schématem *-i-*. Nicméně, jak jsme vyložili v 1.3.3, deriváty futurálního kmene s komplexním zakončením *-s-i-m-as* nepředstavují skutečné deagentivní participium (P2), jež by se uplatnilo při syntaktických proměnách vět, nýbrž deverbativní adjektivum (P3') odvozované ad hoc. Lexikální jednotka *būsimas* 'budoucí' je s touto derivační strukturou jediná, které se skutečně hojně užívá, vše ostatní jsou spíše příležitostné «intelektuální» konstrukty.²⁵ Dodejme, že participium-adjektivum P3' se od VF liší pohyblivostí přízvuku: jeho kmen je schopen svůj přízvuk nabízet koncovkám, a některé koncovky jej přijímají, cf. *būsīm-as* (N.SG MASC) vs. *būsīm-à* (N.SG FEM). K pohybu přízvuku dochází vždy, když kmen futúra neobsahuje slabičný derivační sufix. Soustavně tuto prosodickou charakteristiku vyložíme v III/8.3.1.²⁶

²⁵ Intelektuální konstrukty jsou v našem výkladu důležitým nástrojem pro poznávání potence systému, a proto s nimi rádi a často pracujeme. Pokud se zde o nich vyjadřujeme varovně, pak jenom proto, že z potence systému nelze usuzovat na aktuálnost úsu.

²⁶ Dochází-li k exocentrické akci kmene vůči koncovce, je na místě se ptát, zda nedochází i k exocen-

• Před agentívním formantem *-nt-* nalézáme vokalický formant *-ja-*, odpovídající konjugačnímu schématu *-ja-*, nikoliv *-i-*, s nímž jsme až dosud futurální deriváty srovnávali. Z vokalizmu *-ja-* vychází i alternativní participiální zakončení, jaké jsme předváděli v 3.2.5, cf. ‘budeme pít’ *gérs-i-me* → *gérs-ja-nt*, *gérs-ja(s)*. Toto participium nehýbe svým kmenovým přízvukem, čímž se drží prosodické charakteristiky futurálního kmene — a zároveň liší od participia prezentního, cf. *gēr-ja* → *ger-ja*, *ger-ja(s)*. Futurální participium se běžně vyskytuje i s prefixovým úsekem, a což je hlavní, účastní se pravidelných syntaktických transformací, cf. ‘slíbil, že už nebude pít’ *jīs pasižadējo* (VF: PRAET), *kad daugiaū nebegešs* (VF: FUT) → *jīs pasižadējo* (VF: PRAET) *daugiaū nebegērsiqs* (P1: FUT). Vidíme, že agentívní futurální participium je skutečným participiem, produktivním morfologicky i syntakticky. Nezapadá do binární kategorie vidu o položkách PROC :: PERF, kam jsme zařadili participium prezentní a préteritní. Se zmíněnými participii spoluvytváří širší škálu časovou, kde k protikladu “současnost” :: “předčasnost”, na nějž se převedl rozdíl vidový, přidává «budoucnost» s nezanebatelným rysem “záměrnost”.

3.4.5 Od kmene futurálního se neodvozuje predikativ, což je z hlediska morfosyntaktického vymezení slovesa derivát zásadního významu. Lze jistě vytvořit výraz *būs-i-ma*, prosodicky odlišený od feminína *būs-i-m-à*, leč půjde již o tvorbu predikativu adjektivního, tedy o jiný derivační proces. Litevština přitom má možnost vyjádřit slovesný predikativ v budoucím čase. Dělá to tak, že ke svým dvěma predikativům, procesuálnímu a perfektivnímu, přidá pomocný morf *būs*, cf. *būs šókama* “bude tančeno”, “nastane doba, kdy se bude tančit”, *būs šókta* “bude dotančeno”, “nastane doba poznamenaná tím, že se tančilo” (cf. I/2.2.3). Vidíme, že derivační podokruh futúra zde přispívá jenom pomocným morfem.

3.4.6 Od kmene futurálního se neodvozuje optativ, který i v derivačním okruhu prezentním představoval jen okrajovou zvláštnost. Víme však již (3.2.6), že do «přacíh» konstrukcí může vstupovat i neosoba futúra. Přitom se jistě uplatňují i modální rysy “záměrnost” či “odhodlání”, které se na tento «čas» váží (1.2.2).

trické akci vůči úseku prefixovému. Přímou odpověď neznám. V potenci systému nic nebrání tomu, aby se morfy aktualizacních předklonek či aktuálních předpon u P3' vyskytovaly, a v textech vymyšlených ad hoc je lze předvádět přinejmenším v rámci jisté intelektuální hry, nicméně v žádném popise litevského jazyka jsem se nesetkal ani s příklady, natož s výkladem prosodických charakteristik. DLKG §991 sice cituje – bez vyznačení přízvuku – *Karves parduosimas* (A.PL FEM) *parduok* ‘ty krávy, co chceš prodat, prodej’, jde však o předponu deaktualizovanou, jež už je součástí vlastního kmene, cf. 2.2.2, 2.3.5. Nicméně již dříve (1.3.3) jsme vysvětlili, že derivát tradičně zvaný participium futūri passīū a zde označovaný jako P3' je pouze příležitostnou příznakovou variantou k mnohem rozšířenějšímu derivátu P3, jemuž se tradičně říká participium necessitātis. To přízvuk na koncovku přesouvá, dokonce za stejných podmínek jako P3', na prefixový úsek však nikoliv, cf. (N.SG MASC) *pri-iṁ-tin-as* vs. *pri-im-tin-à* (N.SG FEM) ‘přijatelný’ (běžná lexikalizace, jež neutralizovala rys nutnosti “který se musí přijmout”). Viděl bych v tom nejbližší systémový vzor pro případné konstrukce P3' jako (N.SG MASC) **pri-iṁ-sim-as* vs. **pri-im-sim-à* (N.SG FEM) “který hodláme přijmout”.

3.5 Imperatív. Spor derivačního okruhu s kategoriálním paradigmatem

Podokruh imperatívu charakterizuje kmenotvorný sufix *-ki-*, jenž se připíná za infinitivní kmen místo infinitivního sufixu *-ti*. Takto rozšířený kmen přijímá morfosyntaktické exponenty (ve smyslu 3.1.1, nikoliv tedy celé koncovky VF), a to navíc pouze některých kongruenčních osob. Jiné morfy (s výjimkou reflexivního) se za specifický sufix *-ki-* nepřipínají a jiné deriváty než VF neexistují. Navíc v kategorii VF dochází k několikeré asymetrii formy a funkce.

Schéma IMPER	singulár	plurál	duál
1. osoba	***	-ki-me (-ki-mè-)	-ki-va (-ki-vo-)
2. osoba	-k (-ki-)	-ki-te (-ki-tè-)	-ki-ta (-ki-to-)
neosoba	-k (-ki-)		

3.5.1 Vyjděme od schématu VF, jež jsme podali jako tabulku komplexních zakončení počínajících specifickým formantem *-ki-*. Nejprve učiníme obecné poznámky.

- Pokud kmen INF sám končí na guturální explozívu (*k*, *g*), splyne s ní guturální iniciála sufixu *-ki-* do jediné. Výsledná guturála je neznělá: převáží tak charakteristika specifického sufixu, cf. /'běg-ti/ → /'běg-&-ki-&-me/ > /'běki-me/ > /'běkim/ 'běžme' vs. /'běg-o-me/ > /'běgom/ 'běželi jsme', /'áug-ti/ → /'áug-&-ki-&-te/ > /'áuki-te/ > /'áukit/ 'vyrůstajte' vs. /'áug-o-te/ > /'áugot/ 'vyrůstali jste'. Neznělý charakter zjednodušené guturály se odráží i v pravopise, cf. {běkim} vs. {běgti}, {áukit} vs. {áugti}.
- Za specifický sufix *-ki-* se bez jakéhokoliv přídatného morfu připínají exponenty PL a DU (podle tabulky 3.1.1). Plurálové exponenty běžně podléhají tronkaci, jak jsme již v předchozím bodě naznačovali.
- Stojí-li sufix *-ki-* na konci (fonotaktického) slova, podléhá tronkaci *-ki#* > *-k#*, a to fakticky povinně. Plná slabičná podoba *-ki* se v beletrii hodnotí jako "archaizující" (pozor na jemnou hranici mezi "vznešeným" a "strojeným"), jinak může mít zabarvení nářeční.
- Tvary v závorkách se uplatňují pouze před zvratným morfem. Ten se napojuje vždy v neslabičné podobě *-s*, cf. *móky-ki-s* 'uč se', *móky-ki-tè-s* 'učte se'.
- Osoba 1.SG se v imperatívu neuplatní, proto je kategoriální políčko vyplněno ***.
- Zakončení 2.SG a NON-PERS nevykazují žádný rozdíl ani ve své podobě ani ve svém morfonologickém chování.

3.5.2 Schéma FUT jsme vykládali, vycházejíce od neslabičného kmenotvorného rozšíření *-s-* a operující se vkladným vokálem *-i-*, jenž schéma FUT druhotně přiblížil schématu *-i-*. Nešlo by vyložit i schéma IMPER pomocí neslabičného *-k-* a přídatného vokálu? Nešlo.

- Zakončení 2.SG i NON-PERS má podobu *-k*. Prosodická charakteristika předchozí slabiky se nemění, nedochází ke krácení ani k metatonii. To je zásadní rozdíl oproti struktuře tvaru neosoby futúra, cf. *saký-k* vs. *saký-s* 'řekne', *bú-k* vs. *bù-s* 'bude', a naopak plná shoda s druhotnou tronkací infinitívu, cf. *saký-ti* > *saký-t*, *bú-ti* > *bú-t*.

- Ve zvrtném morfu 2.SG se vyskytuje slabika *-kis*. Kdyby šlo o exponent 2.SG *-i^b*, muselo by dojít ke zdloužení, cf. *saký|-s-ie|-si* > *saký|-sie-s* ‘řekneš si’. K tomu však nedochází, máme jediné *saký|-ki-s* ‘řekni si’. Vokál *-i-* v zakončení 2.SG se tedy nemůže shodovat s exponentem 2.SG a naopak nic jej neodlišuje od vokálu *-i-* v zakončení NON-PERS.
- Zatímco pro FUT existují historické i dialektální doklady na přímé spojení kmenotvorného formantu s plurálovými exponenty, sc. *-s-me*, *-s-te*, pro IMPER máme doloženy jediné podoby *-ki-me*, *-ki-te*. Z druhé strany pak máme historické a dialektální doklady na koncové *-ki#* i ve tvarech 2.SG a NON-PERS.
- Z uvedeného vyplývá, že výklad imperatívu, který by se opíral o neslabičné rozšíření *-k-* a pomocný, příležitostně vkládaný vokál *-i-*, by nebyl konsistentní s morfonologickým chováním celého slovesného okruhu, jak jsme jej dosud popsali.

3.5.3 SÉMANTIKA HOLÉHO KMENE

Ve schématu FUT jsme viděli, že holý kmen futurální obsluhuje ten nejméně příznakový ze všech kongruenčních případů, totiž neosobu. Stejný stav uvidíme ve schématu COND a obdobný známe i ze schémat IND.PRAES & PRAET, kde, pravda, neosobu neobsluhuje holý kmen, stále však tvar morfonologicky (morfově) nejméně příznakový. Ve schématu IMPER holý kmen obsluhuje sice též neosobu, vedle ní však i jasně příznakovou osobu 2.SG.

- Především si uvědomme, že jde o jeden z krajně vzácných případů systémové homonymie v litevštině, a vůbec první, který potkáváme.²⁷
- Dále si uvědomme, že 2.SG a NON-PERS si jsou v systému možná rovny, rozhodně však ne v úsu. Usuální je holý kmen jediné v 2.SG, v situaci, kdy podmět není vyjádřen zvláštním morfem, leč je ve větě jednoznačně interpretován na základě textové danosti.²⁸ Imperativní věty v NON-PERS mají vždy výslovný podmět a navíc se vyznačují velmi specifickým obsahem. Živé jsou pouze v hotových a ustrnulých jazykových útvech žánru kletby, cf. *išk jī velniai* ‘aby ho čert vzal!’, doslova ‘...čerti vzali’, *trešk tavė perkūnas* ‘at’ do tebe hrom uhodí!’ (cf. Kazlauskas 1968:373).²⁹ V nejstarších litevských památkách, jež jsou vesměs náboženského obsahu, pak tuto konstrukci nalézáme i v žánru modlitby (ta v jistém smyslu ani nestojí od kletby příliš daleko).

Daukša ve své Postile (Vilnius 1599) píše: *Kuriam’ buk’ laupse, garbe ir wiešpatawimas ant’ amzių amžinų* (313₁₀) ‘Jemuž budiž chvála, čest a panování na věky věků’, *Būk wala tawá Tewe* (152₂₄) ‘bud’ vůle Tvá, Otče’. Že neosobní tvar imperatívu funguje pro neosobu i pro osobu TY zároveň, dokládá již nejstarší známý litevský text, rukopisný záznam Otčenáš, Zdrávas a Věřím (Vilnius, 1. čtvrtina XVI stol.), z něhož citujeme (v modernizovaném zápise): *Tėve mūsų, kuris esi dangus, šveskisi*

²⁷ V poznámkách k části 3.1.3 jsme vysvětlili, že homonymie *nór-i* ~ “chceš” vs. *nór-i* ~ “chce” není systémová, nýbrž že jde o případ, kdy se vzhledem k prosodické charakteristice kmene neuplatní prosodický rozdíl koncovek, jež je u jiných lexikálních kmenů plně funkční, cf. *gal-i* ~ “můžeš” vs. *gāl-i* ~ “může”.

²⁸ Snadno si to ověříme testem jazykové kompetence. Kdo užije větu jako *atnėšk mán plūnksnq* ‘přines mi pero’, sice výslovně neříká, kdo mu má pero přinést, leč v situaci užití, tedy v konkrétním textu nemůže nevědět, kdo tak má učinit.

²⁹ Tyto konstrukce máme i v češtině, cf. *vem ho čert* (vedle *čert ho vzal*), *...když mě nechceš, hrom tě rozraz*. *Hrom tě rozraz na dvě strany za falešný mluvání*.

vardas tavo, ateiki tavo karalystė, būki tavo valia kaip danguj, teip ir žemėj. Duoną mūsu visų dienų duoki mums nū ir atleiski mums mūsų kaltes... neveski mūsų žalonu, ale mus gelbėki nuogi viso pikto. Všimněme si, že holý kmen zde všude nosí úplný sufix *-ki*, bez tronkace, a že bez tronkace je rovněž zvrtný morf *si* v NON-PERS *šves-kisi*. A uvědomme si, jak přesně odpovídají litevské tvary českým výrazům ‘...posvět’ se jméno Tvé, přijď království Tvé, ...dej nám dnes a neuved’ nás...’.

SHRŇME. Holý kmen IMPER je sám o sobě nositelem imperativní modaloty. Tento holý kmen funguje v kongruenční osobě, jíž se rozkazuje nejčastěji, tedy TY, a přijímá zvláštní morfy, je-li třeba upřesnit, že se rozkazuje osobám VY, případně MY (cf. české *na* → *nate*, *hele* → *heleme*). Druhotně se holý kmen, nositel modaloty, ne však kongruence, uplatňuje i v neosobě.

Jsou historické doklady na to, že holý kmen IMPER přibíral v NON-PERS i příznačný morf *te*, jež známe z optativu (cf. 3.2.6). Daukša v Postile varuje *Ne wienas... te ne norėk...* (112₅₁) ‘ A nikdo... at’ nechce...’.

3.5.4 KATEGORIÁLNÍ SOUVISLOSTI

Funkčně-strukturální popis litevštiny si především musí klást otázku, za jakých podmínek a za jakou cenu lze do jediné morfématické kategorie o společném modalitním sématu spojit schémata imperativu a optativu, jež jsme vyložili v 3.2.6. Nejspíše by to vypadalo tak, že imperativ s příznakem *-ki-* by obsluhoval mluvnické osoby (kromě 1.SG), optativ s příznaky *te-...-ie//ai* zase mluvnickou neosobu — a v poznámce pod čarou by se dodalo, že v jistých zvláštních případech zasahuje tvar *-ki-* i do neosoby. Pokud jde o podmínky, musíme uznat, že tomu nic nebrání. Cena takového rozhodnutí spočívá v nedobré ostrosti sématu, jímž bychom celou kategorii pokrývali. V právě naznačeném spojení jsou tvary mluvnických osob stilově neutrální, ba málo zdvořilé, uvážíme-li širší možnosti textových prostředků (cf. *užeikit* ‘ pojd’te dál ’ vs. *prašom užėiti* vs. ‘ pojd’te prosím dál ’ vs. *ař neužeitumėte?* ‘ nešli byste dál? ’), zato tvar neosoby je stilově vysoký.

Můžeme se pokusit o nápravu tím, že imperativ spojíme nikoliv s optativem, nýbrž s indikativem o morfu *te-*. Takto upravené paradigma bude jistě stilově homogennější, leč vyvolá otázku po povaze děje: ve tvarech neosoby může stát jak přezens *te-pa-dār-o*, tak futurum *te-pa-dar-ỹ-s* ‘ at’ udělá ’,³⁰ ve tvarech osoby máme jen *pa-dar-ỹ-k*, *pa-dar-ỹ-ki-t*, etc. Navíc tvary *tepadāro//tepadarỹs* mají k sobě varianty *tegùl padāro // tegùl padarỹs*, od nichž lze přecházet ke všem mluvnickým osobám, včetně 1.SG, cf. *tegùl ir aš tai padaraũ // padarỹsiu* ‘ at’ to i já udělám ’. Navržený pokus o opravu tedy nakonec způsobí rozvrat.

Předvedli jsme sématické potíže možných kategoriálních spojení osoby a neosoby, aniž bylo nutné otevírat tradiční otázku, zda vůbec lze v jediném sématu spojit «příkaz», vázaný na osobu, s «přáním», vázaným na neosobu. Domnívám se, že toto není závažná otázka jazykové sémantiky, a navrhuji obejít ji tím, že v abstraktním systému jazyka nazveme vyšetřovanou morfématickou kategorií úplně jinak – třeba «výzva» – a ve sféře sociálně-kulturních norem, jimiž se řídí interpretace konkrétních textů, popíšeme příkaz jako jisté zaměření na adresáta a přání jako jisté zaměření na původce výzvy. Při popisu jazykového systému je naopak velmi závažné, které morfémy zvolíme za definiční obor. My se budeme držet morfové struktury, tedy shod v plánu výrazovém. Uznáme derivační podokruh imperativu, vázaný na morf *-ki-*, a derivát optativ, vycházející z derivačního okruhu prezentního, což

³⁰ Rozdíl není ve vidu, jemuž v litevštině podléhá pouze predikativ a participium, nýbrž v časovém odstupu “ at’ udělá (bez upřesnění kdy, tedy i ted’) ” vs. “ at’ udělá (někdy v budoucnosti) ”.

oboje patří do formální morfologie. Zato práci morf *te-//tegùl* budeme vyšetřovat až v definičním oboru větných vzorců, což už je záležitost morfosyntaktická.³¹

3.6 Kondicionál. Heterogenost morfového schématu

Podokruh kondicionálu vytváří jedině VF. Soubor jeho specifických morfů je málo průhledný a značně proměnlivý. Lemmatický kmen infinitivní je rozšířen o *-*t* palatalizované na -č, o *t-ū*, které se zapisuje {-*tɯ*}, a o -*t-um*; koncovky VF se vybírají ze schématu -*è*-, někdy však chybí (bud' vůbec, nebo v důsledku apokopy). Mnohoslabičné komplexy navíc podléhají vnitřní redukci (synkopě). Přehled specifických morfů podává následující tabulka.

Schéma COND	singulár	plurál	duál
1. osoba	-č- <u>ī</u> -au	-t-u(m- <u>è</u>)-me (-t-u(m- <u>è</u>)-mè-)	-t-u(m- <u>è</u>)-va (-t-u(m- <u>è</u>)-vo-)
2. osoba	-t-um-(<u>ei</u>) (-t-um-ei-)	-t-u(m- <u>è</u>)-te (-t-u(m- <u>è</u>)-tè-)	-t-u(m- <u>è</u>)-ta (-t-u(m- <u>è</u>)-to-)
neosoba	-t- <u>ɯ</u>		

3.6.1 Nejprve si uvědomíme, že všechny morfové komplexy začínají alveolární (dentální) explozívou /*t*/ nebo afrikátou /č/ téže artikulační řady. V tom se shodují s infinitivním sufixem -*ti*. Na rozdíl od předchozích podokruhů nedochází v podokruhu kondicionálovém ke zvláštním interakcím finály infinitivního kmene s iniciálou specifického zakončení.

Zakončení si pro výklad rozdělíme do dvou skupin. V jedné bude morf 1.SG, ve druhé pak všechny ostatní. Těmi začneme. S výjimkou 1.SG lze totiž strukturu všech zakončení vyložit pomocí specifického sufixu -*tum*-.

- V neosobě je holý specifický kmen zakončený sufixem -*tum*-, jenž podlehl pravidelné proměně segmentů /*Ńn*/ a /*Ńm*/ v koncové poloze, sc. /-*tum*/ > /-*tuN*/ > /-*tū*/ ≡ {-*tɯ*} > [-*tu*]. Jde o historický, tedy textově doložený proces, kdy se smíšená dvojhláska s nasální sonorou mění v samohlásku nejprve nosovou, pak dlouhou a nakonec polodlouhou (přičemž délka /*ū*/ je distinktivní rys fonologický, kdežto polodélka [u.] fonetickou charakteristikou bez fonologické platnosti).

- V osobách 2.SG, PL & DU se na specifický sufix -*tum*- napojují koncovky ze schématu -*è*-. Plurálové i duálové exponenty těchto koncovek k sobě mají a v systému uplatňují zdložené alomorfy, singulárová koncovka je vždy dlouhá, totiž dvojhlásková. Zdloužené alomorfy PL a DU se vyskytují jedině před zvrtným morfem, a ten se k nim shodně se zásadami podanými v 3.1.4 připojuje v podobě neslabičné, tedy -*s*. K singulárové koncovece -*ei* se zvrtný

³¹ V sousední lotyštině lze mnohé větné vzorce posuzovat do tak pravidelných útvarů, že se běžně uznávají za perifrastické módy slovesné. Zato lotyšský imperatív má derivační strukturu svých morfů tak různorodou, že pokládám za vhodnější imperatív vůbec nezavádět a pouze upozornit na modalitní potenciál dotyčných tvarů.

morf připojuje v podobě slabičného *-si*. (Podoby, jež se uplatňují před zvratným morfem, podává tabulka schématu COND v kulatých závorkách.)

- Zakončení 2.SG, PL & DU jsou značně dlouhá, dvoj- až trojslabičná. Podléhají slabičné redukci. (Ta je v tabulce vyznačena špičatými závorkami, jimiž jinak, zde však ne, vyznačujeme uspořádané dvojice.) V případě 2.SG jde o apokopy, při níž mizí celá koncovka *-ei*.³² V případě PL & DU jde o synkopu, při níž se vypouští slabika *-mē-* nemající morfovou interpretaci. Výsledný tvar vypadá jako přímá adjunkce morfosyntaktického exponentu k morfu, jímž končí neosoba, což je analogické ke struktuře tvarů PL a DU imperativu.³³ Analogii ještě posiluje skutečnost, že synkopou zkrácená zakončení PL & DU se v COND vyskytují jak v základní poloze, tak před zvratným morfem, kde se uplatní zdloužený alomorf exponentu. Zato ve 2.SG je apokopa před zvratným morfem vyloučena a uplatňuje se jedině *-tum-ei-si*.

- Rozsah užití redukováných forem se různí. Ve 2.SG je apokopované zakončení *-tum* jedině usuální, kdežto tvar *-tumei* je příznakově archaizující. Synkopická podoba je běžná v 1.PL (snad i z důvodů eufonických, neboť se odstraňuje zdvojené *-mē-me*, případně *-mē-mē-s*), «výrazně řidší» (cituji z DLKG §940) v 2.PL, a v DU vzhledem k perifernosti a neusuálnosti tohoto číselného sématu vůbec nemá smysl poměřovat, čemu dává úsus přednost.

Všimněme si nakonec, že v důsledku apokopy se holý kmen uplatní dvakrát, sc. 2.SG *-tum* :: *-tu* NON-PERS, přičemž to, co diachronně jsou alomorfy, se synchronně přehodnotilo do různých morfů. Proces *-tum* > *-tu* už není aktuální, a jak jsme naznačili v předchozích dvou bodech při výkladu synkopy, samo {-tu} ≡ [-tu.], reinterpretované jako /-tū/, se stává východiskem vlastní, jinak vedené derivace příznakových osob.

3.6.2 Zakončení 1.SG *-čiau* lze interpretovat jako koncovku téhož schématu *-ē-*, jímž jsme vykládali koncovky všech ostatních mluvnických osob, cf. */-t-eu/ > /-č-ĭ-au/. Potíž je v tom, že segment *-č-* < *-t-* nelze morfonologicky spojit se sufixem *-tum-*. Redukce */tu|m-ĭ-au/ > /t-ĭ-au/ je krajně podezřelá, neboť se při ní uvnitř slova nevypouští slabika, jak je pro synkopu jedině možné. Lépe je uznat, že v 1.SG se uplatňuje jiný sufix než v ostatních kongruenčních kategoriích.

- Vedle zakončení *-čiau*, jež je jedině spisovné, existuje dialektálně živé a historicky dobře doložené zakočení *-čia* (cf. LKA III: Nr.103; Kazlauskas 1963:385). Navrhujeme dívat se na *-čia* < /-t-ĭ-a/ jako na jiný kmenotvorný sufix, alternativní k *-tum*, a uznat, že již sám holý kmen s tímto specifickým rozšířením mohl sloužit v jisté příznakové osobě, k níž byl svou sémantikou obzvlášť disponován (tak jako holý imperativní sufix *-ki* obsluhuje osobu 2.SG, jež je k tomu sémanticky zvlášť disponována).³⁴ Podoba *-čiau* pak vznikne tím, že k sufixu *-čia-* přistoupí charakteristický exponent *-u*. Segment *-iau*, který se touto cestou vytvoří, má tu systémově výhodnou vlastnost, že byt' i byl jiného původu, formálně se shoduje s koncovkami schématu *-ē-*, jež se uplatňují v ostatních osobách kondicionálu.

³² Tronkace, o níž jsme mluvili u infinitivu či imperativu, se od apokopy liší tím, že odpadne pouze vokální konec morfu, morf sám však v nějaké «osekané» podobě přežívá, cf. *bū-ti* > *bū-t*, *bū-ki* > *bū-k*. Při apokopě mizí celý morf. Tak tomu je i v případě koncovky *-ei*, před níž zůstává jen holý kmenotvorný sufix *-tum*.

³³ Polodélka [-tu.], jež běžně je alofonem za délku /-tū/, se zde hodnotí jako krátkost, sc. /-tū/.

³⁴ Historicko-vývojové souvislosti tohoto výkladu rozvádí autor (2001).

3.6.3 PANCHRONNÍ ROZHLÉDNUTÍ po kontinuu litevského jazyka nabízí mnoho dalších možností. Tak především je v 1.SG historicky doloženo «dis legomenon» *-tumbiau* (po jediném výskytu ve dvou textech z let 1566 a 1605). Přitom *-tumb-* se ve starých památkách běžně vyskytuje jako alomorf k *-tum-* a v neosobě podstupuje stejnou proměnu na *-tū*. Tvar *-tumbiau* svědčí o systémové potenci sufixu *-tum(b)-* stát se základem celého paradigmatu. Z druhé strany je též doloženo zakončení 2.SG *-tai*, a to v dialektech, kde 1.SG má morf *-tau* (tedy jako *-čiau*, ale bez palatalizačního prvku). Vidíme, že i kmenotvorný sufix *-ta-*, který je možná variantou sufixu *-čia-*, možná jeho alternativou, určitě se však liší od *-tum-*, může být základem derivace různých osob (přičemž doloženy jsou pouze 1.SG *-tau* a 2.SG *-tai*).³⁵ Nevíme proč, ale v různých systémech litevštiny, jak je dokládají různé její dialekty, se do jediného schématu formálních paradigmat spojily různé kmenotvorné sufixy, jež patrně měly různou sémantickou motivaci. Ještě jinou možnost pak v litevských dialektech představuje nekongruentní typ schématu COND, ve kterém jak neosoba, tak všechny osoby mají stejný tvar o holém kmenotvorném sufixu *-tum//tū* (Kazlauskas 1968:389), jenž, dodejme, v podobě *-tu* představuje právě spisovný model lotyšský.

3.7 *Praeteritum frequentatiuum. Neúplná slovotvorba*

V podokruhu frekventativním se odvozuje VF a P1, oboje způsobem, jaký známe z okruhu kmene préteritního. Podokruh charakterizuje kmenotvorný sufix *-dau-*, jenž se disimiluje na *-dav-*, opět jak to známe z kmene préteritního. I z těchto důvodů označujeme VF za *praeteritum frequentatiuum*, zkráceně frekventativ, což nám připadá vhodnější než často užívaný název *imperfectum*. Litevsky se mu říká *būtasis dažninis laikas*, doslova «minulý čas častého děje». Schéma VF předvádí následující tabulka, strukturu P1 vysvětlíme vzápětí.

Schéma FREQ	singulár	plurál	duál
1. osoba	-dav-au	-dav-o-me (-dav-o-mė-)	-dav-o-va (-dav-o-vo-)
2. osoba	-dav-ai	-dav-o-te (-dav-o-tė-)	-dav-o-ta (-dav-o-to-)
neosoba	-dav-o		

3.7.1 Uvedené schéma VF se od předchozích, «modálních» kategorií (FUT, IMPER, COND) nápadně liší tím, že vůbec neobsahuje holý kmen se specifickým sufixem. Všechny tvary, včetně neosoby, mají úplné koncovky sestávající z konjugačně-paradigmatického formantu a z exponentu případné osoby. Dále je zvláštní, že charakteristický sufix *-dav-* lze morfologicky interpretovat. Sestává z kmenotvorného rozšíření *-d-* a kmenotvorného sufixu *-au-*.

Vlastní koncovky VF: FREQ pocházejí ze schématu *-o-*, jež jako jedině dokáže v litevštině obsluhovat jak PRAES, tak PRAET. Slovesa, která mají kmenotvorný sufix *-au-*, využívají schématu *-o-* pro préteritum, ba platí, že pro préteritum využívají právě jen schématu *-o-* (a

³⁵ Ve schématu je doplňuje NON-PERS *-tū* a PL & DU s přímou adjunkcí exponentů, sc. *-tūm(e)*, *-tūt(e)*, cf. Kazlauskas (1968:401).

prézens tvoří jedine schématem **-a-**). Sufix **-au-** se v préteritním kmeni všech sloves mění na **-av-**, aby mohl přijmout morf začínající samohláskou. Tak bychom v derivačním okruhu PRAET vysvětlili proměnu **/-dau-/ > /-dav-/**.

Tvary P1: **FREQ** vycházejí z kmene **-us-** s alternativním zakončením **-e(s)**, což jsou všechno morfy používané právě v derivačním okruhu préteritním. Opět jde o morfy začínající na samohlásky, jež předpokládají souhláskové zakončení u kmene, k němuž se připínají. Komplexní podoby **-dav-us-**, případně **-dav-e(s)**, jež se v podokruhu frekventativu vyskytují, bychom v derivačním okruhu préteritním opět vysvětlovali druhotnou proměnou, sc. **/-dau-&-us-/ > /-dav-us-/**, **/-dau-&-e(s)/ > /-dav-e(s)/**.

Nevidíme-li mezi **FREQ** a **PRAET** rozdíl v postavení koncovek a zakončení **VF** ani **P1**, musíme hned upozornit na nápadný rozdíl v prosodickém chování kmene. Zatímco kmenové **/ě/, /ǎ/** se v **PRAET** pod přízvukem povinně dluží, **FREQ** – ve shodě s **FUT**, **IMPER** a **COND** – dlužení nepodléhá, cf. ‘stal se’ *tāp-o, tāp-ēs* vs. *tāp-dav-o, tāp-dav-ēs*, ‘z pohodlně’ *lěp-o, lěp-ēs* vs. *lěp-dav-o, lěp-dav-ēs*.

3.7.2 V předchozím oddíle jsme napsali, že v derivačním okruhu **PRAET** bychom specifický morf **-dav-** vysvětlili jako výsledek druhotné proměny morfu **-dau-**. V derivačním podokruhu **FREQ** ovšem nemusíme nic vysvětlovat: morf **-dav-** je danost, jaká k sobě nemá alternativu. Na frekventativu je přitom zvláštní právě to, že – až na specifické dlužení kmenové slabiky pod přízvukem – vypadá jako výsek jistého slovesa, výsek omezený na lemmatický kmen préteritní. Tvar *geīsdavo* ‘toužil (po čem)’ se formálně nijak neliší od tvaru *geidāvo* ‘prahl (po čem)’, a totéž platí pro všechny kongruenční osoby, cf. 1.SG *geīsdavau* ≈ *geidāvau*, 1.PL *geīsdavome* ≈ *geidāvome*, etc., ba i pro příslušná participia, cf. MASC.SG *geīsdaveš* ≈ *geidāveš*. Jak *geīsdavo*, tak *geidāvo* jsou přitom odvozeny od slovesa *geīdžia geīdē geīsti* ‘toužil’ a mají společný kořen *GeiD-*. Rozdíl je jedine v tom, že *geidāvo* patří do slovesné jednotky o lemmatickém trojkmeni *geid-āu-j-a geid-āv-o geid-āu-ti*, kdežto *geīsdavo* k sobě žádné **geīs-d-au-j-a* ani **geīs-d-au-ti* nemá a odvozuje se jedine cestou */geīd-&-ti/ > /geīs-ti/ → /geīs-dav-o/, /geīs-dav-ēs/*. Ještě zvláštější je pak na frekventativu to, že oba jeho kmenotvorné segmenty jsou dobře motivovány sémanticky a uplatňují se v mnoha oblastech slovesné slovtvorby.

- Morf **-d-** je příznakem sloves odvozených od jiných sloves tak, aby se zvýraznila intenzita děje vyjadřovaného výchozím slovesem. Výchozí sloveso může být nejruznějšího paradigmatického zařazení, druhotné je vždy typu **<-o-, -e-, -y-ti>**, cf. 4.4.1. Příznaková intenzita může být vágní, cf. *jó-j-a jó-j-o jó-ti* ‘jel na koni’ → *jó-d-o jó-d-é jó-d-y-ti* ‘jezdil, vozil se na koni’, většinou se však specializuje jako uerbum effectivum, cf. *šāl-a šāl-o šāl-ti* ‘(z)mrzl’ → *šāl-d-o šāl-d-é šāl-d-y-ti* ‘zmrazil’, *līj-a līj-o līj-ti* ‘pršelo’, “lilo se” → *līj-d-o līj-d-é līj-d-y-ti* “vystavil na déšť”, aby se rozmočilo”, “roztavil kov, aby se dal odlévat”. Ve spojení s morfem **-in-** vytváří **-d-** uerba causativa se soustavným rysem “ne sám vykonal, ale zařídil, aby vykonal jiný”, cf. *dirb-a dirb-o dirb-ti* ‘pracoval’, “vykonával práci” → *dirb-d-in-a dirb-d-in-o dirb-d-in-ti* ‘dal udělat’, “zadal, uložil práci”, *siuñč-ia siuñč-é siuñč-ti* ‘poslal’ → */siuñč-&-d-in-/ > siuñč-d-in-a siuñč-d-in-o siuñč-d-in-ti* ‘nechal poslat’, *kyl-a kyl-o kyl-ti* ‘pocházel odkud, měl kde svůj původ’ → *kyl-d-in-a kyl-d-in-o kyl-d-in-ti* ‘odvozoval, vykládal původ’, *spróg-st-a spróg-o spróg-ti* ‘pukl (člověk zlostí), vybuchla (nálož)’ → *spróg-d-in-a spróg-d-in-o spróg-d-in-ti* ‘vyhodil (stavbu) do povětří’, “způsobil, že co vybuchlo”.

- Morfem *-au-* se tvoří mnoho druhotných sloves odvozených od jmen a ta jsou vybavena sémantickým rysem “usilovně se zabýval (designátem)”, cf. *grýb-as* ‘houba’ → *gryb-áu-j-a gryb-āv-o gryb-áu-ti* ‘houbařil, sbíral houby’, *žuv-is* ‘ryba’ → *žuv-áu-j-a žuv-āv-o žuv-áu-ti* ‘rybařil, chytal ryby’; speciálně pak “plnil roli (designátu)”, cf. *tařn-as* ‘sluha’ → *tarn-áu-j-a tarn-āv-o tarn-áu-ti* ‘sloužil’, *karāl-ī-us* ‘král’ → *karal-ī-áu-j-a karal-ī-āv-o karal-ī-áu-ti* ‘kraloval’ (4.3.5). Od sloves se pak sufixem *-au-* odvozují druhotná slovesa se sémantickým rysem “silně či opakovaně vykonával činnost (designátu)”; povětšinou přitom dochází ke změně intonace, případně i vokalizmu kořenové slabiky, často se objevují přídatná kmenotvorná rozšíření, cf. *rěk-īa rěk-ē rěk-ti* ‘vzkřikl, zakřičel’ → *rěk-au-j-a rěk-av-o rěk-au-ti* ‘křičival, často a hodně křičel’, *meļd-&-īa* > *meļdž-īa meļd-ē meļs-ti* < *meļd-&-ti* ‘prosil, modlil se’ → *mald-áu-j-a mald-āv-o mald-áu-ti* ‘neustále prosil, modlil se’, *žió-j-a žió-j-o žió-ti* ‘rozevřel ústa’ → *žió-v-au-j-a žió-v-av-o žió-v-au-ti* ‘zíval’, *veřk-īa veřk-ē veřk-ti* ‘plakal’ → *veřk-au-j-a veřk-av-o veřk-au-ti*, častěji však *vir-k-au-j-a vir-k-av-o vir-k-au-ti* ‘plakával, poplakával (ne nutně silně, ale opakovaně)’.

ZÁVĚR. Ve frekventativu se projevuje jak účinek *-d-*, “intensita”, tak účinek *-au-*, “opakovanost”. Že se děj intenzivně opakoval v minulosti, nevychází z použitých kmenotvorných morfů (ty se uplatňují ve všech časech). Restrikce na minulý děj, sc. stav, kdy máme jakýsi pseudo-préteritní kmen bez prezertního a infinitivního protějšku, je systémovou daností, již nemůžeme vysvětlit a musíme prostě konstatovat (včetně toho, že se uplatňuje příznakový alomorf *-d-av-* místo obecného *-d-au-*). Druhotná slovesa se sufixem *-au-* nejsou odvozena ke všem slovesům, nelze však předem stanovit žádná omezení na jejich odvoditelnost (pouze můžeme upozornit, že doprovodné morfologické jevy jako metatonie, ablaut, kmenová rozšíření jsou na překážku hojnějšímu odvozování). Frekventativy se sufixem *-dav-* se od obecných deverbativních iterativ a intenzív liší právě svou systémovou odvoditelností pro všechna slovesa.

Jistou vzájemnou dispozicí sémantických rysů “minulost” a “intensita & opakovanost” si můžeme uvědomit i v češtině. Vezmeme záměrně slovesa nedomácího původu se sufixem *-uje -oval -ovat*. Ta jsou vidově obojetná (*analyzoval* je jak nedokonavé, tak dokonavé). Dokonavost se upřesňuje prefixem a ten není vždy použitelný (*zanalyzoval* je systémové, leč působí divně). Nedokonavost se dá upřesnit iterativním sufixem a ten se snáze uplatní v préteritu (*analyzoval*) než v prézentu (*analyzovával*). V českém préteritu lze dokonavě prohlásit, že matematik při své práci něco *zlogarituloval*, mnohé *poderivoval* a pořádně *si zaintegroval* a snadno to převedeme i do prézentu (síc! cf. 1.2.1 n.21): *zlogarituloje*, *poderivuje* a *zaintegruje si*. Pokud takové úkony prováděl mnohokrát a rutinně, lze nedokonavě říct, že vždycky *logarituloval*, *derivovával* a *integrovával* (snad i *zlogarituloval* a *poderivoval*, ale už ne *zaintegroval si*), sotva to však vyjádříme v prézentu (*logarituloává? derivováává? integrovává?*).

3.8 Predikativ, participia a nomina uerbalia, jež vycházejí z kmene infinitivního

V oddíle 3.3 jsme vyložili, v čem spočívá morfonologická specifická vlastnost infinitivního kmene, a na závěr předvedli (3.3.3), že morfémy infinitiv, supinum a būdinys, jež historický vývoj indoeuropeistický pohled vykládá jako pozůstatky jednoho širšího derivačního procesu, nelze pomocí platných systémových vztahů ani ve výrazovém ani v obsahovém plánu spojit do jedné společné kategorie. Zde se podíváme, jak si jsou navzájem morfonologicky blízké

deriváty infinitivního kmene, jež patří do různých okruhů lexikálně-gramatických a jimž je negativně společné jen to, že nejsou uerbum finitum.

3.8.1 Především se od infinitivního kmene odvozuje predikativ s vidově příznakovou hodnotou “perfektivní”. Formálně lze jeho odvozování popsat tak, že se ve tvaru infinitivu nahradí specifický morf *-ti* specifickým morfem *-ta*, cf. *bū-ti* ‘být, vyskytovat se’ → *bū-ta* “došlo k výskytu”, *dirb-ti* ‘pracovat’ → *dirb-ta* “proběhla práce”. Vzhledem k tomu, že oba specifické sufify začínají na stejnou souhlásku *t*, nedochází k žádným druhotným úpravám kmene.

Sufix *-ta* se shoduje se sufixem *-ti* v tom, že nikdy nenese přízvuk. Tím však prosodické shody mezi oběma tvary končí. Infinitiv nikdy nedlouží kmenové /ě/, /ǎ/, predikativ tak ve spisovné normě činí pravidelně; infinitiv nikdy nepřenáší svůj přízvuk na prefixový úsek, predikativ to může činit. Máme proto *něš-ti* ‘nést (nosit)’, *ràs-ti* ‘naléz(a)t’ vs. *něšta* “proběhl proces nošení”, *ràsta* “proběhl proces nalézání”; *ne-něš-ti*, *at-ràs-ti* vs. *nè-neš-ta* “neproběhl proces nošení”, *àt-ras-ta* “došlo k objevení” (v predikativu se dlouží /ě/, /ǎ/ pouze ve vlastním kmeni, nikoliv v prefixovém úseku).

Na prefixový úsek přenáší perfektivní predikativ svůj přízvuk vždy, když 1° infinitivní kmen nemá slabičný sufix a 2° kořenová slabika je neakútová. Je proto *nè-kalb-a-ma* “nedochází k mluvení” (PROC) vs. (PERF) *ne-kalb-ě-ta* “nedošlo k mluvení” (infinitivní kmen má oproti přítomnému sufix *-ě-*), *su-praňt-a-ma* (PROC) “dochází k pochopení” vs. *sù-pras-ta* (PERF) “došlo k pochopení” (přítomný kmen má neslabičné rozšíření *-n-*, jež brání přesunu přízvuku na předponu, infinitivní kmen, který toto rozšíření shodou okolností nenese, má kmenovou slabiku krátkou, tedy neakútovou).³⁶

3.8.2 Dále se od infinitivního kmene odvozuje deagentivní participium s vidovým příznakem perfektivy (P2: PERF). Formálně lze jeho odvozování popsat tak, že se ve tvaru infinitivu nahradí specifický morf *-ti* kmenotvorným rozšířením *-t-* a k takto upravenému kmeni se přidávají deklinační koncovky MASC a FEM podle příslušných paradigmatických typů (upřesníme ve III. knize, zvláště v oddíle III/8.2), cf. *bū-ti* ‘být, vyskytovat se’ → *bū-t-às-is*, *bū-t-ó-ji* ‘minulý, bývalý’, “poznámenaný tím, že byl, vyskytl se”, *dúo-ti* ‘dát’ → *dúo-t-as*, *duo-t-à* ‘daný’, *nu-kiřp-ti* ‘odstříhnout, ostříhat’ → *nù-kirp-t-as*, *nu-kirpt-à* ‘odstřižený, ostříhaný’.

Už z uvedených příkladů je jasné, že perfektivní deagentivní participium se od infinitivu zásadně liší pohyblivostí přízvuku. Ten se může octnout jak na koncovce, tak na prefixovém úseku. Celkovou charakteristiku pohybů přízvuku podáme až ve III. knize, poté co komplexně vyložíme prosodickou složku deklinace. Zatím můžeme pouze říci, že 1° k pohybu přízvuku od kmene ke koncovce dochází právě tehdy, když infinitivní kmen nemá slabičný sufix (zda přízvuk skutečně spočine na té které koncovce, pak záleží na její prosodické charakteristice), a 2° k pohybu přízvuku dopředu na prefixový úsek dochází právě tehdy, když je splněna podmínka (1°) a navíc je kmenová slabika neakútová. Dále se P2: PERF liší od INF

³⁶ Toto je stav podle spisovné normy. Již v části 2.4.4 jsme upozornili, že existují alternativní systémy (dialekty) litevštiny, které v tomto bodě více dbají na konformitu s infinitivním kmenem, takže se v nich kmenové /ě/, /ǎ/ pod přízvukem nedlouží a přízvuk nepřesouvá na prefixový úsek. Uplatňují se tam tudíž tvary jako *pa-iň-ta* “stalo se, že někdo uchopil”, *iš-mès-ta* “stalo se, že někdo vyhodil” (cf. Senn 1929:229). Touto poznámkou chceme upozornit na to, že spisovný systém není jediný nutný; nic to však nemění na skutečnosti, že spisovný systém je právě takový, jaký je, a vyznačuje se výraznou diskrepancí mezi morfonologickou povahou infinitivu a predikativu.

tím, že /ě/, /ǎ/ ve vlastním kmene se pod přízvukem dluží, cf. *něš-ti* vs. *něš-t-as* ‘nošený’, *rāsti* vs. *rās-t-as* ‘nalezený’.³⁷

Stejně jako v oddíle 3.2.4 uzavřeme poznámkou, že *t*-predikativ sice lze v diachronním indoeuropeistickém pohledu interpretovat jako neutrum *t*-participia zakončené thematickým vokálem bez jiných přídatných morfů, nicméně v synchronním systému litevštiny, ba v panchronním zaběru přes celou historicky doloženou litevštinu pro takovou interpretaci není místo. Na morfématické rovině musíme proto predikativ od participia coby neslučitelné sématické kategorie důsledně oddělovat. Zato na rovině morfonologické je nutné uznat, že *t*-predikativ a *t*-participium jsou úzce spojeny jak ve své fonématické stavbě, tak v prosodických charakteristikách. Že predikativní morf *-ta* nikdy nenese přízvuk, lze vysvětlit i tím, že jeho slabika přízvuk od kmene nabízený nepřijímá a sama jej na sebe z kmene nepřetahuje, v čemž se prosodicky dokonale shoduje s morfem *-t-as* ve funkci N.SG MASC a maximálně rozchází s morfem *-t-a* ve funkci N.SG FEM.

3.8.3 Ke kmenotvornému rozšíření *-t-*, jímž se tvoří deagentivní participium perfektivní, lze přidat ještě specifický sufix *-in-*, čímž vznikne derivát, který syntakticky vystupuje čistě jako adjektivum, nicméně je odvoditelný pro každé sloveso a jednotně nese jasný sématický rys. Tradičně se mu říká participium necessitatis, my jsme jej v části 1.3.3 označili za participium P3. Přijímá stejné deklinační koncovky jako P2. I participium P3 se vyznačuje pohyblivostí přízvuku, leč pouze přesouváním přízvuku z kmene na koncovku (zda přízvuk na koncovce skutečně spočine, záleží na její prosodické charakteristice, totiž na její schopnosti kmenem nabízený přízvuk přijmout). Prefixovému úseku vlastní kmen svůj přízvuk nenabízí a kmenové /ě/, /ǎ/ se pod přízvukem nedlouží. Máme tedy *něš-a* *něš-ě* *něš-ti* ‘nesl’ → *něš-tin-as* (N.SG MASC), *neš-tin-à* (N.SG FEM) ‘k nošení’, *àt-neš-a* *àt-neš-ě* *at-něš-ti* ‘donesl’ → *at-něš-tin-as* (N.SG MASC), *at-neš-tin-à* (N.SG FEM) ‘k donesení’, *kās-a* *kās-ě* *kās-ti* ‘kopal’ → *kās-tin-as* (N.SG MASC), *kas-tin-à* (N.SG FEM) ‘ke kopání’, *ūž-kas-a* *ūž-kas-ě* *ūž-kās-ti* ‘zakopal’ → *ūž-kās-tin-as* (N.SG MASC), *ūž-kas-tin-à* (N.SG FEM) ‘k zakopání’.

Kmen nabízí svůj přízvuk koncovce právě tehdy, když sám neobsahuje kmenotvorný sufix. Jde tedy znovu o podmínku (1°) z předchozích dvou částí. Podmínka (2°), jež se týkala přesouvání kmenového přízvuku na prefixový úsek, se zde neuplatní. Prosodické chování P3 se sice ve spisovném jazyce liší od chování P2 a predikativu, nicméně shoduje se s alternativami, jež jsme předvedli v poznámkách 36 a 37.

Za specifický sufix *-t-in-* lze přidat ještě koncovkové soubory jiných deklinačních paradigmat. Vzniknou tak slovesné deriváty ad hoc, jež už nelze utvořit k libovolnému slovesu, cf. *dirb-ti* ‘pracovat’ → *dirb-tin-as* ‘k udělání’ vs. *dirb-tin-is* ‘umělý’ (oproti přirozenému). Po stránce prosodické se i zde uplatňuje podmínka (1°): přízvuk se pohybuje právě tehdy, když infinitivní kmen nemá slabičný sufix. Z nesufigovaného infinitivního kmene se přízvuk přenáší na morf *-tin-* (a z něho může být přetažen na koncovku, pokud ta tuto specifickou aktivitu vyvíjí). Na prefixový úsek se přízvuk z kmene nepřesouvá: má-li kmen slabičný sufix, je jeho přízvuk nepohyblivý v důsledku této skutečnosti, a nemá-li jej, přesouvá svůj přízvuk přednostně na morf *-tin-*.

³⁷ Opět je pravda, že existují dialektální systémy, kde se participia chovají prosodicky jinak. Nemusí se pod přízvukem dlužit kmenové /ě/, /ǎ/, nemusí se přesouvat přízvuk na prefixový úsek, nicméně k jistému pohybu přízvuku od kmene ke koncovkám dochází i tam, byť za přísnějších podmínek (nestačí absence kmenového suffixu, kmenová slabika musí být neakútová, cf. Senn 1966:§236).

K participiu P3 jakožto syntaktickému adjektívu lze dodat zvláštní predikativ, jde však již o predikativ adjektívní, nikoliv slovesné povahy. Přízvuk v tomto predikativu spočívá na stejné slabice, na které leží v odpovídajícím tvaru N.SG MASC. K adjektívům ad hoc, zakončeným na *-tin-is*, se predikativy netvoří (souvisí to s lexikální sémantikou derivátů o deklinačně paradigmatickém zařazení *-is*).

Za alternativu ke komplexu *-tin-* lze považovat i komplex *-to-j-* (segment *-j-* vzniká konsonantizací palatalizačního prvku *-j-*, který se zde coby součást koncovky ocitá mezi dvěma samohláskami, cf. III/3.2). Jím se tvoří podstatná jména činitelská, a to právě od sloves, jejichž infinitivní kmen obsahuje slabičný sufix, e.g. *mók-o mók-é mók-y-ti* 'učil' → *mók-y-to-j-as* 'učitel', cf. 3.2.7. Tyto deriváty mají přízvuk nepohyblivý, což znovu lze vysvětlit podmínkou (1°): odvozují se právě od infinitivních kmenů sufigovaných.

3.8.4 Nakonec se od infinitivního kmene odvozuje tzv. participium contemporāle, jež jsme v 1.3.3 očíslovali P1½. Na rozdíl od předchozích začíná jeho specifický sufix alveolární explozívou znělou, sc. *-d-am-*. To sice vede na jinou znělostní spodobu, než jakou vyvolával infinitivní sufix *-ti*, predikativní *-ta*, etc., k žádným dalším fonématickým úpravám však nedochází. Za sufix *-dam-* se napojují koncovky stejného paradigmatického zařazení jako v případě P2 (PERF, ale též PROC), a to koncovky nominativní. U samotného P1½ však o pádu nelze mluvit: neskloňuje se, vyskytuje se jedině v predikátu a tam vyjadřuje kongruenci s podmětem v rodě a čísle. V prosodických charakteristikách se P1½ naprosto shoduje s P3: kmen nabízí svůj přízvuk pouze koncovkám, nikoliv prefixovému úseku a kmenové /ě/, /ã/ se pod přízvukem nedlouží. Máme tedy *něš-a něš-é něš-ti* 'nesl' → *něš-dam-as* (MASC.SG), *něš-dam-à* (FEM.SG) 'nesa', *àt-něš-a àt-něš-é at-něš-ti* 'donesl' → *at-něš-dam-as* (MASC.SG), *at-něš-dam-à* (FEM.SG) 'donášeje', *kàs-a kàs-é kàs-ti* 'kopal' → *kàs-dam-as* (MASC.SG), *kas-dam-à* (FEM.SG) 'kopaje', *ùž-kas-a už-kas-é už-kàs-ti* 'zakopal' → *už-kàs-dam-as* (MASC.SG), *už-kas-dam-à* (FEM.SG) 'zakopávaje'. A znovu se uplatňuje podmínka (1°) : přízvuk se přenáší z kmene na koncovku právě tehdy, když kmen nemá slabičný sufix, cf. *mók-o mók-é mók-y-ti* 'učil' → *mók-y-dam-as*, *mók-y-dam-a* 'uče, učic'. Zda přízvuk skutečně na koncovce spočívá, záleží na její prosodické charakteristice (jak vidíme z rozdílů mezi MASC.SG a FEM.SG).

3.8.5 ZÁVĚR. Podokruh «neslovesných» derivátů infinitivního kmene je po stránce morfonologické fonématicky značně homogenní, prosodématicky značně heterogenní. Spisovná norma nesourodost prosodických rysů ještě podtrhuje. I když však odhlédneme od hlavní prosodické diskrepance, již spisovný systém vytváří (jde o zvláštnosti prosodického chování *t*-predikativu a *t*-participií), pořád však v okruhu «neslovesných» derivátů jistá pohyblivost přízvuku zůstane coby nápadná odchylka od podokruhů «slovesných» (FUT, IMPER, COND, FREQ). Nevidíme oprávnění pohlížet na soubor morfémů INF, SUP, BŮD jako na něco jednotného, protože vokální segmenty jejich specifických sufixů nelze interpretovat jako koncovky z nějakého systémově paradigmatického souboru. Zato v souhrnu tvarů P2: PERF i PRAED: PERF přinejmenším morfonologickou jednotu vidíme, a to jak v paradigmatických souborech koncovek, tak v prosodématické struktuře kmenů.

ZÁVĚR 3. KAPITOLY. Hlavní morfématické kategorie litevského VF ponecháváme bez definitivního rozdělení v pojmech modálně-temporálních, jež jsme zavedli v I/1.2.2. Držíme se zásady, že kategorie způsobu je nadřazena kategorii času, ba že čas upřesňujeme jedině uvnitř jednotlivých způsobových kategorií a vůbec neuvažujeme o čase «nadkategoriálním». Uznáváme nepříznačový modus INDICATIVVS a jasně příznakové mody IMPERATIVVS a CONDICIONALIS. Oba příznakové mody jsou bez vnitřního temporálního dělení, pouze INDICATIVVS rozlišuje uvnitř (TEMPVS) PRAESENS :: PRAETERITVM. Stranou tohoto primárně modálního vymezení stojí ambivalentní kategorie FVTVRVM a (PRAETERITVM) FREQUENTATIVVM. V této kapitole jsme jasné slovesné časy nepříznačového způsobu vyložili jako hlavní představitele velkých derivačních okruhů, jež vycházejí z lemmatických kmenů přítomného a přeteritního, a všechny ostatní kategorie jako derivační podokruhy lemmatického kmene infinitivního. Kategorie čistě modální, tedy IMPER a COND, přitom odvozují jedině VF, kategorie způsobově-časově ambivalentní tvoří ve svých derivačních podokruzích ještě agentivní participium (P1). A právě P1, jež na rozdíl od VF nestojí v opozici s případy jasně modálními, nabízí širší časovou škálu *FREQ :: PRAET :: PRAES :: FVT* (všechna čtyři agentivní participia jsou přitom odvozena od stejných kmenů jako příslušné VF). Deagentivní participium (P2) ani predikativ (PRAED), jenž je s ním po stránce derivační úzce svázán, žádnou časovou škálu nevytvářejí a drží se pouze vidové opozice (ASPECTVS) *PROCESSVALIS :: PERFECTIVVS*, s níž koreluje P1 omezené na své dva prostřední členy *PRAES :: PRAET*. Perfektivní deagentivní participium se však neodvozuje od lemmatického kmene přeterita, jak činí jeho agentivní protějšek vzhledem ke kmeni přítomnému, nýbrž zakládá vlastní derivační podokruh lemmatického kmene infinitivního. Zmíněný podokruh se vyznačuje zvláštním prosodickým chováním, jež nesdílí žádný z podokruhů utvářejících VF. Zvláštní složení onoho podokruhu ještě zdůrazňuje skutečnost, že do něho patří i jistá varianta agentivního participia procesuálního (P1½). Takto lze shrnout korelaci okruhů lexikálně-gramatických, jež jsme zavedli v 1.3, a okruhů derivačních, zavedených v 3.2. Kromě toho existují deriváty, jež jsou zapojeny do pouze nesoustavných opozic (*OPTATIVVS*; P3 quasi participium necessitatis), nejsou dostatečně produktivní (P3' quasi participium futūrī passīū), či představují přímo lexikální výstřednosti (quasi participium colligēns, cf. 3.2.8).